МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Факультет фінансів та обліку
Кафедра фінансів ім. С.І. Юрія

САХАРУК Артем Леонідович

Фінансова грамотність населення у контексті реалізації кредитної моделі фінансової поведінки
Financial literacy of the population in the context of implementing a credit-based model of financial behavior

спеціальність: 015 039 – Професійна освіта
освітньо-професійна програма – Фінансова грамотність

Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи ПОФГм-21
А. Л. Сахарук
_____

Науковий керівник:
к.е.н., доцент, В. М. Булавинець
_____

Кваліфікаційну роботу допущено до захисту:

" __" _____2026 р.

Завідувач кафедри
_____**А. І. Крисоватий**

ТЕРНОПІЛЬ - 2026

ЗМІСТ

ВСТУП 2
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДОМОГОСПОДАРСТВ 6
1.1. Сутність, складові та чинники формування фінансової безпеки домогосподарств 6
1.2. Фінансова грамотність населення як чинник забезпечення фінансової стійкості домогосподарств 14
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДОМОГОСПОДАРСТВ ТА РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ НАСЕЛЕННЯ 19
2.1. Аналіз доходів, витрат, заощаджень і боргового навантаження домогосподарств України 19
2.2. Оцінка рівня фінансової грамотності населення та його впливу на фінансову поведінку домогосподарств 27
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДОМОГОСПОДАРСТВ НА ОСНОВІ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ НАСЕЛЕННЯ 34
3.1. Інструменти підвищення рівня фінансової грамотності населення в системі забезпечення фінансової безпеки домогосподарств 34
3.2. Розроблення практичних рекомендацій щодо зміцнення фінансової безпеки домогосподарств в Україні 43
ВИСНОВКИ 50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 54

ВСТУП

У сучасних умовах фінансова безпека домогосподарств набуває особливого значення, оскільки саме домогосподарства є базовими економічними суб'єктами, які формують попит на товари й послуги, здійснюють заощадження, користуються фінансовими послугами, приймають рішення щодо кредитування, інвестування, страхування та управління власними фінансовими ресурсами. Рівень фінансової стійкості домогосподарств безпосередньо впливає не лише на добробут окремих громадян, а й на стабільність фінансової системи, розвиток внутрішнього ринку, соціальну захищеність населення та економічну безпеку держави загалом.

В умовах воєнного стану, інфляційного тиску, нестабільності доходів, зростання вартості життя, поширення фінансового шахрайства та активного розвитку цифрових фінансових послуг домогосподарства стикаються з новими фінансовими ризиками. До таких ризиків належать втрата або скорочення доходів, надмірне боргове навантаження, недостатній рівень заощаджень, обмежений доступ до якісних фінансових послуг, нераціональне споживання, низька здатність до фінансового планування та недостатня обізнаність щодо захисту власних фінансових прав. У таких умовах особливої актуальності набуває підвищення фінансової грамотності населення як одного з ключових інструментів зміцнення фінансової безпеки домогосподарств.

Проблематика фінансової безпеки домогосподарств є міждисциплінарною, оскільки поєднує питання фінансів, соціально-економічного розвитку, поведінкової економіки, фінансового менеджменту, банківської справи, страхування та державної політики у сфері фінансової освіти. Її дослідження дозволяє не лише оцінити сучасний стан фінансової стійкості населення, а й обґрунтувати практичні напрями підвищення фінансової захищеності громадян через розвиток фінансової культури, цифрової фінансової грамотності та відповідального користування фінансовими послугами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що проблематика фінансової безпеки домогосподарств і фінансової грамотності населення активно досліджується як українськими, так і зарубіжними науковцями. Питання фінансової грамотності населення, її впливу на фінансову поведінку, здатність до заощадження, відповідального кредитування та фінансової стійкості і безпеки домогосподарств висвітлено у працях М.Зварич, О.Єрмоленко, Т. Кізими, С. Коваль, А. Сидорчука. Водночас, незважаючи на значну кількість наукових напрацювань, потребують подальшого поглиблення питання комплексного взаємозв'язку між рівнем фінансової грамотності населення та здатністю домогосподарств забезпечувати власну фінансову безпеку в умовах воєнного стану, інфляційної нестабільності, цифровізації фінансових послуг і зростання ризиків фінансового шахрайства.

Метою кваліфікаційної роботи є поглиблення теоретико-методичних засад дослідження фінансової безпеки домогосподарств та обґрунтування практичних напрямів її зміцнення в контексті підвищення рівня фінансової грамотності населення.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання дослідження**:

1. розкрити сутність, складові та чинники формування фінансової безпеки домогосподарств;
2. охарактеризувати фінансову грамотність населення як чинник забезпечення фінансової стійкості домогосподарств;
3. проаналізувати доходи, витрати, заощадження та боргове навантаження домогосподарств України;
4. оцінити рівень фінансової грамотності населення та його вплив на фінансову поведінку домогосподарств;
5. визначити основні інструменти підвищення фінансової грамотності населення в системі забезпечення фінансової безпеки домогосподарств;
6. обґрунтувати практичні рекомендації щодо зміцнення фінансової безпеки домогосподарств в Україні.

Об’єктом дослідження є процес забезпечення фінансової безпеки домогосподарств в умовах соціально-економічної нестабільності та трансформації фінансової поведінки населення.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та практичні аспекти впливу фінансової грамотності населення на формування, підтримання та зміцнення фінансової безпеки домогосподарств.

Методи дослідження. У процесі виконання кваліфікаційної роботи використано сукупність загальнонаукових і спеціальних методів дослідження. Зокрема, методи аналізу та синтезу застосовано для розкриття сутності фінансової безпеки домогосподарств і фінансової грамотності населення; метод узагальнення – для систематизації теоретичних підходів до визначення складових фінансової безпеки; порівняльний метод – для зіставлення показників фінансової поведінки домогосподарств; статистичний метод – для аналізу доходів, витрат, заощаджень і кредитного навантаження населення; графічний і табличний методи – для наочного представлення аналітичних результатів; метод системного підходу – для визначення взаємозв’язку між фінансовою грамотністю та фінансовою стійкістю домогосподарств; метод логічного узагальнення – для формулювання висновків і практичних рекомендацій.

Інформаційну базу дослідження становлять законодавчі та нормативно-правові акти України, аналітичні матеріали Національного банку України, Державної служби статистики України, Міністерства фінансів України, міжнародних організацій, зокрема OECD, Світового банку та USAID, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, монографії, статті у фахових наукових виданнях, статистичні звіти, інтернет-ресурси, а також матеріали, що характеризують сучасний стан фінансової поведінки населення та рівень фінансової грамотності домогосподарств.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в узагальненні теоретичних підходів до трактування фінансової безпеки домогосподарств та

обґрунтуванні взаємозв'язку між рівнем фінансової грамотності населення і здатністю домогосподарств протидіяти фінансовим ризикам, забезпечувати стабільність доходів, раціонально управляти витратами, формувати заощадження та приймати відповідальні фінансові рішення.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання запропонованих рекомендацій для підвищення рівня фінансової грамотності населення, удосконалення фінансової поведінки домогосподарств, формування навичок фінансового планування, раціонального кредитування, створення фінансової подушки безпеки та захисту від фінансових ризиків. Окремі положення дослідження можуть бути використані у процесі викладання дисциплін фінансового спрямування, розроблення освітніх програм із фінансової грамотності та підготовки інформаційно-просвітницьких заходів для населення.

Апробація результатів дослідження. Найважливіші положення кваліфікаційної роботи пройшли апробацію на:

1) Міжнародній науково-практичній конференції «The Great Sphinx Scientific Summit 2026: Multidisciplinary Research, Digital Sovereignty and Global Sustainable Progress» (Cairo University, Egypt (Giza Campus), 30 квітня 2026 р.).

2) Міжнародній науково-практичній конференції "Трансформаційні процеси та перспективи розвитку науки, освіти, суспільства та технологій в Україні та світі" (м. Кременчук, Україна, 01 травня 2026 р.).

Структура кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. У першому розділі розкрито теоретико-методичні засади дослідження фінансової безпеки домогосподарств. У другому розділі здійснено оцінку сучасного стану фінансової безпеки домогосподарств та рівня фінансової грамотності населення. У третьому розділі обґрунтовано напрями підвищення фінансової безпеки домогосподарств на основі розвитку фінансової грамотності населення.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДОМОГОСПОДАРСТВ

1.1. Сутність, складові та чинники формування фінансової безпеки домогосподарств

Фінансова безпека домогосподарств є важливою складовою соціально-економічної стабільності суспільства, оскільки саме на рівні домогосподарства відбувається первинне формування, розподіл і використання фінансових ресурсів населення. Домогосподарства виступають не лише споживачами товарів і послуг, а й активними учасниками фінансової системи, оскільки отримують доходи, здійснюють витрати, формують заощадження, користуються банківськими, страховими, інвестиційними та платіжними послугами, приймають рішення щодо кредитування, накопичення та фінансового планування [30, с.76]. У зв’язку з цим рівень фінансової безпеки домогосподарств безпосередньо впливає на якість життя населення, платоспроможний попит, рівень соціальної захищеності, інвестиційний потенціал економіки та фінансову стійкість держави загалом.

У науковій літературі відсутній єдиний підхід до трактування поняття «фінансова безпека домогосподарства», що пояснюється багатовимірністю цієї категорії та її зв’язком із доходами населення, витратами, заощадженнями, борговим навантаженням, фінансовою поведінкою, доступом до фінансових послуг і здатністю протидіяти ризикам. Зокрема, М. Зварич розглядає фінансову безпеку домогосподарств як складну соціально-економічну категорію, що пов’язана із забезпеченням належного рівня добробуту населення, захистом фінансових інтересів домогосподарств і формуванням механізму протидії загрозам їхній фінансовій стійкості. У працях авторки акцентовано увагу на необхідності врахування не лише рівня доходів, а й

функцій, особливостей, чинників і загроз фінансовій безпеці домогосподарств [8, с.36].

О. Єрмоленко та співавтори пропонують розуміти фінансову безпеку домогосподарства як адаптивну систему фінансових відносин між домогосподарством, фінансовим ринком і державою, що забезпечує стан захищеності домогосподарств від зовнішніх і внутрішніх загроз [7, с.52]. Такий підхід є важливим, оскільки він виводить фінансову безпеку за межі суто індивідуального рівня та підкреслює її залежність від якості фінансового ринку, ефективності державного регулювання, системи соціального захисту та інституційного середовища.

О. Стащук і М. Потрапелюк трактують фінансову безпеку домогосподарств як систему фінансових, економічних, соціальних і правових відносин, що забезпечує ефективне формування та використання фінансових ресурсів домогосподарств, виявлення й мінімізацію негативного впливу зовнішніх і внутрішніх загроз та максимізацію добробуту населення. У цьому визначенні ключовими є три аспекти: ресурсний, ризикозахисний і добробутний, оскільки фінансова безпека пов’язується не лише з наявністю фінансових ресурсів, а й зі здатністю домогосподарства ефективно ними управляти [30, с.78].

Важливим для розуміння фінансової безпеки домогосподарств є також підхід Т. Кізими, яка досліджує фінансову поведінку домогосподарств, її сутність, класифікацію та чинники впливу. У працях дослідниці наголошується, що фінансова поведінка населення охоплює дії домогосподарств щодо формування, розподілу та використання фінансових ресурсів, а також вибір стратегій споживання, заощадження, кредитування й інвестування [11, с.956]. Отже, фінансова безпека домогосподарства значною мірою залежить не лише від обсягу доходів, а й від якості фінансових рішень, рівня фінансової культури та здатності домогосподарства обирати раціональну модель фінансової поведінки.

Таким чином, у науковій літературі фінансова безпека домогосподарств розглядається як стан захищеності фінансових інтересів населення від внутрішніх і зовнішніх загроз, за якого домогосподарство здатне стабільно формувати доходи, раціонально здійснювати витрати, виконувати фінансові зобов'язання, створювати заощадження, протидіяти фінансовим ризикам і забезпечувати прийнятний рівень добробуту. Такий підхід дає змогу трактувати фінансову безпеку не лише як наявність достатнього обсягу доходів, а як комплексну характеристику фінансового стану домогосподарства, що охоплює його поточну платоспроможність, фінансову стійкість, боргову дисципліну, здатність до накопичення ресурсів і готовність до непередбачуваних економічних потрясінь.

Доцільно виокремити такі основні складові фінансової безпеки домогосподарств: дохідну, витратну, заощаджувальну, боргову, інвестиційну, страхову, платіжну та поведінкову. Дохідна складова характеризує здатність домогосподарства отримувати регулярні та достатні доходи з різних джерел [8, с.48].

Для більш системного узагальнення складові фінансової безпеки домогосподарств доцільно подати у табл.1.1.

Фінансова безпека домогосподарств формується під впливом різних груп чинників. Передусім важливе значення мають макроекономічні чинники, до яких належать рівень інфляції, стан ринку праці, динаміка реальних доходів населення, валютна стабільність, доступність кредитних ресурсів, рівень податкового навантаження, стан соціального захисту та загальна економічна ситуація в країні. У періоди економічної нестабільності, воєнного стану або кризових явищ вплив цих чинників посилюється, що проявляється у зниженні купівельної спроможності населення, скороченні можливостей для заощаджень, зростанні частки обов'язкових витрат і підвищенні ризику боргової залежності.

Таблиця 1.1

Складові фінансової безпеки домогосподарств та їх змістова характеристика

№ п/п	Складова фінансової безпеки	Змістова характеристика	Основні прояви
1.	Дохідна	Відображає рівень, регулярність і диверсифікацію доходів домогосподарства	Заробітна плата, пенсії, соціальні виплати, підприємницькі доходи, пасивні доходи
.2	Витратна	Характеризує раціональність споживання та відповідність витрат доходам	Планування бюджету, контроль необов'язкових витрат, оптимізація споживання
3.	Заощаджувальна	Визначає здатність формувати резерви та фінансову подушку безпеки	Накопичення коштів, депозити, резерви на непередбачувані витрати
4.	Боргова	Характеризує рівень кредитного навантаження та здатність виконувати боргові зобов'язання	Споживчі кредити, іпотека, мікрокредити, заборгованість за платежами
5.	Інвестиційна	Відображає можливість примноження фінансових ресурсів через інвестиційні інструменти	Купівля цінних паперів, інвестиції в освіту, бізнес, нерухомість
6.	Страхова	Забезпечує захист від фінансових втрат у разі настання ризикових подій	Медичне, майнове, пенсійне, життя та інші види страхування
7.	Платіжна	Характеризує безпечність і зручність використання фінансово-платіжної інфраструктури	Банківські картки, онлайн-банкінг, мобільні застосунки, безготівкові платежі
8.	Поведінкова	Визначає якість фінансових рішень і рівень фінансової культури	Фінансове планування, відповідальне кредитування, уникнення шахрайства

Примітка. Складено автором на основі [1; 8]

Систематизацію основних чинників формування фінансової безпеки домогосподарств подано у табл. 1.2.

Слід також зазначити, що сьогодні Україна отримує масштабну фінансову допомогу та підтримку від країн-партнерів, завдяки яким спроможна регулювати фінансові потоки та забезпечувати функціонування економіки. Однак вже завтра ситуація може кардинально змінитися і тому як і саме домогосподарство, так і держава повинні мати механізм адаптації до впливу різного роду факторів. Для зміцнення фінансової безпеки домогосподарства

у воєнний період та забезпечення належного її рівня у поствоєнний період необхідне застосування принципів фінансової інклюзії, яка являє собою залучення громадян, бізнесу до фінансових продуктів і сервісів незалежно від доходу, віку, місця проживання чи виду діяльності. На сьогодні в нашій державі спостерігається досить низький рівень фінансової інклюзії, що не дозволяє повноцінно використовувати ресурс заощаджень населення. Звісно, що з 24 лютого 2022 року цей ресурс дещо послабшав, але він все ще залишається потужним. Після перемоги саме використання заощаджень населення як внутрішнього фінансового ресурсу держави дасть змогу, по-перше, зменшити залежність від зовнішнього фінансування, по-друге, самим домогосподарствам отримувати стабільний пасивний дохід

Таблиця 1.2

Чинники формування фінансової безпеки домогосподарств

№ п/п	Група чинників	Зміст чинників	Вплив на фінансову безпеку домогосподарств
1.	Макроекономічні	Інфляція, безробіття, рівень доходів, валютна стабільність, доступність кредитів	Визначають купівельну спроможність, стабільність доходів і можливості для заощаджень
2	Соціально-демографічні	Склад сім'ї, кількість утриманців, вік, освіта, місце проживання, зайнятість	Впливають на структуру витрат, потреби домогосподарства та рівень фінансової вразливості
3.	Інституційні	Державна політика, соціальний захист, фінансова інклюзія, захист прав споживачів	Формують умови доступу до фінансових послуг і механізмів фінансового захисту
4.	Поведінкові	Бюджетування, заощадження, кредитна дисципліна, фінансове планування	Визначають якість фінансових рішень і здатність уникати фінансових ризиків
5.	Психологічні	Схильність до ризику, споживчі звички, довіра до фінансових установ, самоконтроль	Впливають на характер споживання, накопичення та прийняття фінансових рішень
6.	Цифрові	Використання онлайн-банкінгу, мобільних застосунків, цифрових платежів, кібербезпека	Розширюють доступ до фінансових послуг, але водночас підвищують ризики шахрайства

Примітка. Складено автором на основі [3; 11; 14; 27; 30]

Разом із тим, переважна більшість методик оцінки фінансової безпеки домогосподарств оперують різноманітними індикаторами, які спираються на ряд елементів механізму забезпечення фінансової безпеки. Так, наприклад, Г. Коцюбенко та Н.Шикіна до них відносить, в першу чергу, збільшення доходів домогосподарств та співвідношення доходів і витрат домогосподарств [13].

Подібний підхід застосовує Р. Сніщенко [29, с. 106], на думку якого основу фінансової безпеки домогосподарств становить оптимальний баланс між їхніми доходами і витратами. Для визначення фінансової безпеки домогосподарств автор аналізує структуру доходів населення, обсяги наявних доходів, витрати та заощадження в динаміці.

Н. Виговська вважає, що оптимальним варіантом для вітчизняної практики буде доповнення існуючої сукупності індикаторів показниками, які будуть враховувати фінансовий стан домогосподарств, а саме [4, с. 87]:

1) відношення середньої заробітної плати до прожиткового мінімуму;

2) відношення сукупних доходів до індексу споживчих цін;

3) частка споживчих витрат в загальному обсязі доходів;

4) відношення реальної та номінальної заробітної плати.

При цьому авторка наголошує, що оцінку фінансової безпеки домогосподарств не можна проводити окремо від фінансової оцінки держави, особливо в умовах кризи, оскільки саме суб'єкти господарювання є як каталізатори розповсюдження фінансових шоків, так і фактором нейтралізації кризи [4, с. 89].

Узагальнивши результати наукових досліджень з проблематики оцінки фінансової безпеки домогосподарств, доцільно вказати, що оцінювання фінансової безпеки домогосподарств може здійснюватися за системою кількісних і якісних індикаторів. До кількісних індикаторів належать рівень грошових доходів, частка обов'язкових витрат у структурі бюджету, співвідношення доходів і витрат, обсяг заощаджень, частка кредитних платежів у доходах, наявність простроченої заборгованості, рівень забезпеченості

житлом, обсяг фінансових активів, доступ до банківських рахунків і страхових послуг. Якісні індикатори охоплюють рівень фінансової грамотності, здатність до бюджетування, довіру до фінансових інститутів, готовність до непередбачуваних витрат, фінансову дисципліну та обізнаність щодо захисту прав споживачів фінансових послуг.

Узагальнено індикатори фінансової безпеки домогосподарств можна подати у вигляді табл.1.3.

Таблиця 1.3

Основні індикатори оцінювання фінансової безпеки домогосподарств

№ п/п	Напрям оцінювання	Основні індикатори	Економічний зміст
1.	Дохідна спроможність	Рівень доходів, регулярність надходжень, кількість джерел доходу	Визначає здатність домогосподарства забезпечувати поточні потреби
2.	Витратна збалансованість	Частка обов'язкових витрат, співвідношення доходів і витрат	Характеризує рівень контролю над споживанням
3.	Заощаджувальна спроможність	Обсяг заощаджень, наявність резервного фонду	Відображає готовність до непередбачуваних фінансових подій
4.	Боргова стійкість	Частка кредитних платежів у доходах, наявність простроченої заборгованості	Визначає ризик боргової залежності
5.	Фінансова інклюзія	Наявність банківського рахунку, доступ до фінансових послуг	Характеризує можливість користування фінансовою інфраструктурою
6.	Захищеність від ризиків	Наявність страхування, диверсифікація доходів, резерви	Відображає здатність мінімізувати наслідки кризових подій
7.	Фінансова грамотність	Навички бюджетування, знання фінансових продуктів, обізнаність щодо ризиків	Визначає якість фінансових рішень домогосподарства

Примітка. Складено автором на основі [4; 13; 29; 34]

Важливо зазначити, що фінансова безпека домогосподарств не є статичним станом. Вона постійно змінюється під впливом економічного середовища, життєвого циклу сім'ї, рівня доходів, змін на ринку праці, доступності фінансових послуг, поведінкових установок і зовнішніх ризиків. Наприклад, молоді домогосподарства можуть мати вищу схильність до кредитування через потребу в житлі, освіті чи придбанні товарів тривалого

користування, тоді як домогосподарства старшого віку більше орієнтовані на збереження накопичених ресурсів, медичні витрати та пенсійне забезпечення. Відповідно, механізми забезпечення фінансової безпеки мають враховувати специфіку різних груп населення.

Особливого значення фінансова безпека домогосподарств набуває в умовах воєнного стану. Війна спричиняє втрату доходів, вимушене переміщення населення, руйнування майна, зростання витрат на базові потреби, невизначеність щодо майбутнього, підвищення залежності окремих груп населення від соціальної допомоги та гуманітарної підтримки. За таких умов фінансова безпека домогосподарств значною мірою залежить від здатності адаптувати бюджет до нових обставин, швидко переглядати фінансові пріоритети, зберігати доступ до платіжної інфраструктури, уникати надмірного боргового навантаження та користуватися офіційними джерелами фінансової інформації.

Отже, фінансова безпека домогосподарств є комплексною економічною категорією, що характеризує здатність населення стабільно формувати, розподіляти та використовувати фінансові ресурси, забезпечувати поточні й перспективні потреби, протидіяти фінансовим ризикам і підтримувати належний рівень добробуту. Її основними складовими є дохідна, витратна, заощаджувальна, боргова, інвестиційна, страхова, платіжна та поведінкова компоненти. Формування фінансової безпеки домогосподарств залежить не лише від макроекономічних умов і рівня доходів, а й від якості фінансових рішень, рівня фінансової грамотності, здатності до планування, заощадження, відповідального кредитування та захисту від фінансових ризиків. Саме тому підвищення фінансової грамотності населення слід розглядати як один із ключових інструментів зміцнення фінансової безпеки домогосподарств у сучасних умовах.

1.2. Фінансова грамотність населення як чинник забезпечення фінансової стійкості домогосподарств

Фінансова грамотність населення є однією з ключових передумов формування фінансової безпеки домогосподарств, оскільки саме рівень фінансових знань, навичок і поведінкових установок визначає здатність громадян ефективно управляти власними доходами, витратами, заощадженнями, борговими зобов'язаннями та фінансовими ризиками [25, с.85]. У сучасних умовах фінансова грамотність перестає бути лише індивідуальною характеристикою людини і набуває значення важливого соціально-економічного ресурсу, який впливає на добробут населення, стабільність фінансової системи, розвиток фінансового ринку та рівень економічної безпеки держави.

У широкому розумінні фінансова грамотність населення охоплює сукупність знань, практичних умінь, ціннісних орієнтирів і поведінкових моделей, що дають змогу людині приймати обґрунтовані фінансові рішення в повсякденному житті. Йдеться не лише про знання базових фінансових понять, а й про здатність застосовувати їх на практиці: планувати сімейний бюджет, контролювати витрати, порівнювати фінансові продукти, оцінювати умови кредитування, формувати заощадження, користуватися страховими та інвестиційними інструментами, захищати персональні фінансові дані, розпізнавати шахрайські схеми та відповідально взаємодіяти з фінансовими установами [12, с.78].

Фінансова грамотність має безпосередній зв'язок із фінансовою стійкістю домогосподарств. Фінансова стійкість домогосподарства відображає його здатність зберігати платоспроможність, підтримувати баланс між доходами і витратами, виконувати фінансові зобов'язання, формувати резерви та адаптуватися до змін економічного середовища. Відповідно, чим вищим є рівень фінансової грамотності членів домогосподарства, тим більш виваженими є їхні рішення щодо споживання, заощадження, кредитування, інвестування та

страхового захисту. Натомість низький рівень фінансової грамотності підвищує ризик нераціонального використання ресурсів, імпульсивних витрат, надмірного кредитування, втрати заощаджень, фінансового шахрайства та погіршення добробуту.

У науковому дискурсі фінансова грамотність часто розглядається як складова фінансової культури населення. Фінансова культура є ширшим поняттям, оскільки охоплює не лише знання й навички, а й сталі фінансові звички, ціннісні установки, довіру до фінансових інститутів, схильність до планування, готовність до довгострокових заощаджень і відповідальність за власні фінансові рішення. У цьому контексті фінансова грамотність виступає практичним інструментом реалізації фінансової культури, адже саме вона забезпечує здатність особи діяти раціонально у конкретних фінансових ситуаціях [35].

Особливе значення фінансова грамотність має для домогосподарств, які функціонують в умовах економічної нестабільності, інфляційного тиску, зниження реальних доходів, зростання вартості життя та воєнних ризиків. У таких обставинах домогосподарства змушені швидко переглядати структуру витрат, визначати фінансові пріоритети, відмовлятися від другорядного споживання, підтримувати резерви ліквідності, уникати надмірної боргової залежності та використовувати офіційні джерела фінансової інформації.

Фінансова грамотність населення проявляється через декілька взаємопов’язаних компонентів. Для узагальнення основних компонентів фінансової грамотності населення доцільно подати їх у табл.1.4. Одним із найважливіших проявів фінансової грамотності є здатність домогосподарства до бюджетування. Сімейний бюджет є основним інструментом управління фінансами домогосподарства, оскільки дозволяє зіставити доходи з витратами, визначити обов’язкові платежі, оцінити можливості для заощаджень і попередити виникнення дефіциту коштів. Домогосподарства, які систематично ведуть облік доходів і витрат, мають кращі можливості для контролю

споживання, своєчасного виконання фінансових зобов'язань і формування фінансової подушки безпеки [40].

Таблиця 1.4

Основні компоненти фінансової грамотності населення та їх вплив на фінансову стійкість домогосподарств

№ п/п	Компонент фінансової грамотності	Змістова характеристика	Вплив на фінансову стійкість домогосподарства
1.	Когнітивний	Знання базових фінансових понять, інструментів і принципів функціонування фінансового ринку	Забезпечує розуміння умов користування фінансовими продуктами
2.	Практичний	Уміння планувати бюджет, вести облік доходів і витрат, порівнювати фінансові пропозиції	Сприяє раціональному управлінню сімейними фінансами
3.	Поведінковий	Фінансові звички, дисципліна, схильність до заощадження, контроль споживання	Зменшує ризик перевитрат і фінансової нестабільності
4.	Цифровий	Навички безпечного використання онлайн-банкінгу, електронних платежів, цифрових сервісів	Підвищує доступність фінансових послуг і знижує ризик цифрового шахрайства
5.	Ризикозахисний	Здатність виявляти фінансові ризики, розпізнавати шахрайські схеми, захищати права споживача	Підвищує рівень фінансової захищеності домогосподарства
6.	Ціннісний	Відповідальне ставлення до грошей, орієнтація на довгострокові цілі, фінансова самодисципліна	Формує стабільну модель фінансової поведінки

Примітка. Складено автором на основі [12; 25; 35; 40]

Значення фінансової грамотності для забезпечення фінансової стійкості домогосподарств посилюється через те, що фінансові рішення населення мають накопичувальний ефект. Помилки у фінансовій поведінці не завжди проявляються одразу, однак з часом вони можуть призводити до системних проблем: хронічного дефіциту сімейного бюджету, втрати заощаджень, неможливості виконувати боргові зобов'язання, залежності від короткострокових кредитів, зниження кредитної історії, відсутності ресурсів для лікування, освіти чи житлових потреб. Саме тому підвищення фінансової

грамотності має розглядатися не як одноразовий освітній захід, а як постійний процес формування відповідальної фінансової поведінки.

Важливо зазначити, що фінансова грамотність не гарантує повної захищеності домогосподарства від усіх фінансових ризиків, оскільки значна частина загроз має зовнішній характер і не залежить від рішень конкретної особи. До таких загроз належать війна, інфляція, безробіття, економічні кризи, девальвація, руйнування майна, зміни соціальної політики чи нестабільність фінансового ринку. Однак фінансова грамотність суттєво підвищує адаптивність домогосподарства, оскільки дозволяє швидше реагувати на зміни, коригувати фінансові плани, уникати помилкових рішень і використовувати доступні інструменти захисту [40].

З позиції забезпечення фінансової безпеки домогосподарств фінансова грамотність виконує декілька важливих функцій. Інформаційна функція полягає в отриманні та правильному тлумаченні фінансової інформації. Аналітична функція передбачає здатність оцінювати фінансові ризики, вигоди та витрати. Регулятивна функція проявляється у здатності контролювати власну фінансову поведінку. Захисна функція пов’язана із запобіганням фінансовому шахрайству, надмірному борговому навантаженню та втраті коштів. Адаптаційна функція забезпечує здатність домогосподарства пристосовуватися до змін економічного середовища. Стратегічна функція полягає у створенні передумов для підвищення добробуту через заощадження, інвестування, освіту та підприємницьку активність.

Особливої уваги потребують соціально вразливі групи населення: молодь, пенсіонери, внутрішньо переміщені особи, малозабезпечені сім’ї, безробітні, особи з низьким рівнем цифрових навичок, мешканці сільських територій. Для цих груп фінансова грамотність є не лише інструментом підвищення добробуту, а й засобом соціального захисту та адаптації до складних життєвих обставин. Наприклад, для молоді актуальними є питання першого заробітку, користування банківськими картками, студентських витрат і кредитів; для пенсіонерів – захист від шахрайства, безпечне отримання пенсійних виплат і

користування цифровими послугами; для внутрішньо переміщених осіб – доступ до соціальної допомоги, відновлення документів, переорієнтація бюджету та пошук нових джерел доходу [42].

Фінансова грамотність також має важливе значення для розвитку фінансової інклюзії. Фінансова інклюзія передбачає доступ населення до якісних і безпечних фінансових послуг, однак сам доступ не гарантує ефективного їх використання. Якщо домогосподарства не розуміють умов фінансових продуктів, не вміють оцінювати ризики або не довіряють фінансовим установам, навіть розвинена фінансова інфраструктура не забезпечує бажаного результату. Тому фінансова грамотність і фінансова інклюзія мають розглядатися як взаємопов'язані складові зміцнення фінансової безпеки домогосподарств [35].

Значний вплив на фінансову грамотність населення має інформаційне середовище. У добу цифрових комунікацій громадяни отримують фінансову інформацію не лише від банків, державних установ чи освітніх платформ, а й із соціальних мереж, блогів, реклами, месенджерів та неформальних джерел [41]. Це створює ризик поширення недостовірної, маніпулятивної або шахрайської інформації. Тому важливою складовою фінансової грамотності є критичне мислення, здатність перевіряти джерела, аналізувати умови фінансових пропозицій і відрізняти офіційну інформацію від сумнівних порад.

Отже, фінансова грамотність населення є важливим чинником забезпечення фінансової стійкості домогосподарств, оскільки визначає якість фінансових рішень, рівень відповідальності у сфері споживання, заощадження, кредитування, інвестування та захисту від фінансових ризиків. Вона сприяє збалансуванню сімейного бюджету, формуванню фінансової подушки безпеки, зниженню боргової залежності, підвищенню адаптивності до кризових умов і зміцненню загальної фінансової безпеки домогосподарств. У сучасних умовах підвищення фінансової грамотності населення має розглядатися як стратегічний напрям державної політики, освітньої діяльності та інституційного розвитку фінансового ринку.

РОЗДІЛ 2
ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДОМОГОСПОДАРСТВ ТА РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ НАСЕЛЕННЯ

2.1. Аналіз доходів, витрат, заощаджень і боргового навантаження домогосподарств України

Фінансова безпека домогосподарств значною мірою визначається співвідношенням між доходами, витратами, заощадженнями та борговими зобов'язаннями. Саме ці параметри характеризують здатність домогосподарств підтримувати поточне споживання, виконувати фінансові зобов'язання, формувати резерви, реагувати на кризові ситуації та забезпечувати довгострокову фінансову стійкість. В умовах воєнного стану аналіз фінансового стану домогосподарств України набуває особливої актуальності, оскільки населення одночасно стикається з ризиками втрати доходів, зростання вартості життя, нестабільності зайнятості, вимушеної міграції, збільшення витрат на базові потреби та посилення залежності окремих груп населення від соціальних трансфертів.

Доходи домогосподарств формуються з різних джерел, серед яких основне місце займають оплата праці, пенсії, соціальні виплати, доходи від підприємницької діяльності, самозайнятості, власності, грошові перекази та інші надходження. В українських реаліях домінуючим джерелом доходів для більшості домогосподарств залишається заробітна плата, тому її динаміка є одним із ключових індикаторів фінансової стійкості населення (табл.2.1).

Таблиця 2.1

Окремі індикатори дохідної спроможності домогосподарств України у 2023-2025 рр.

№ п/п	Показник	2023 р.	2024 р.	2025 р.
1.	Середня заробітна плата в Україні, грн	17 486,60	21 473,00	20 653,55
2.	Темп зростання середньої заробітної плати, % до попереднього року	–	123,1	118,1
3.	Основні сфери / регіони з найвищим рівнем оплати праці	ІТ, фінансова діяльність, державне управління	ІТ, фінансова та страхова діяльність	м. Київ, окремі промислові та східні регіони
4.	Сфери / регіони з нижчим рівнем оплати праці	освіта, культура, мистецтво, окремі соціальні послуги	культура, мистецтво, освіта	окремі регіони з нижчим рівнем економічної активності

Примітка. Складено за даними [6; 24]

Дані табл.2.1 свідчать про загальне зростання номінальної заробітної плати в Україні у 2023-2025 рр., що є важливим чинником підтримання дохідної спроможності домогосподарств. У 2024 р. середня заробітна плата зросла до 21 473 грн, що на 23,1 % перевищує показник 2023 р. Така динаміка частково відображає адаптацію ринку праці до умов воєнного стану, дефіцит кваліфікованих кадрів у низці галузей, а також інфляційне коригування оплати праці.

У 2025 р. показник середньої заробітної плати, що враховується для обчислення пенсії, становив 20 653,55 грн. Попри збереження позитивної динаміки порівняно з 2023 р., реальний вплив зростання доходів на фінансову безпеку домогосподарств залишається обмеженим через інфляційний тиск, підвищення вартості базових товарів і послуг, зростання витрат на житло, комунальні платежі, охорону здоров’я та транспорт.

Водночас дохідна спроможність домогосподарств є нерівномірною за галузевою та регіональною ознаками. Домогосподарства, члени яких зайняті у сфері інформаційних технологій, фінансовій та страховій діяльності,

державному управлінні або працюють у регіонах із вищою економічною активністю, мають кращі можливості для формування заощаджень і фінансової подушки безпеки. Натомість домогосподарства, пов’язані з низькооплачуваними сферами, зокрема освітою, культурою, мистецтвом та окремими соціальними послугами, залишаються більш вразливими до інфляції, непередбачуваних витрат і втрати джерел доходу.

Номінальне зростання доходів населення не завжди означає автоматичне підвищення фінансової безпеки домогосподарств. Важливим є співвідношення між доходами та витратами, оскільки саме зростання обов’язкових витрат може нівелювати позитивний ефект від підвищення заробітної плати. У структурі витрат українських домогосподарств традиційно значну частку займають витрати на продукти харчування, житлово-комунальні послуги, транспорт, охорону здоров’я, освіту, зв’язок і базові побутові потреби. В умовах війни додатково посилюється навантаження, пов’язане з орендою житла для внутрішньо переміщених осіб, витратами на безпеку, лікування, переїзди, підтримку родичів, відновлення майна та адаптацію до нових умов проживання.

Суттєвим чинником тиску на витрати населення залишається інфляція. У жовтневому Інфляційному звіті 2025 року Національний банк України зазначав, що фундаментальний ціновий тиск залишався стійким, зокрема через високі витрати бізнесу на оплату праці та енергоресурси. За прогнозом НБУ, інфляція мала знизитися до 9,2 % у 2025 році, 6,6 % у 2026 році та досягти цілі 5 % наприкінці 2027 року. Це означає, що навіть за умови зростання номінальних доходів домогосподарства продовжують відчувати вплив високих цін на базові товари й послуги (табл.2.2).

Таблиця 2.2

Основні напрями витрат домогосподарств та їх вплив на фінансову безпеку

№ п/п	Напрям витрат	Економічний зміст	Вплив на фінансову безпеку домогосподарства
1.	Продукти харчування	Базові щоденні витрати	Висока частка таких витрат зменшує можливості для заощаджень
2.	Житлово-комунальні послуги	Оплата житла, електроенергії, води, тепла, газу	Зростання тарифного та енергетичного навантаження підвищує ризик бюджетного дефіциту
3.	Охорона здоров'я	Лікування, медикаменти, профілактика	Непередбачувані медичні витрати можуть швидко погіршити фінансову стійкість
4.	Транспорт і зв'язок	Переміщення, мобільний зв'язок, інтернет	Є необхідними для зайнятості, навчання та доступу до послуг
5.	Освіта	Формальна й неформальна освіта, навчання дітей	Має довгострокове значення для людського капіталу домогосподарства
6.	Оренда житла та переїзди	Особливо актуально для ВПО	Значно підвищує фінансове навантаження на сімейний бюджет
7.	Обслуговування боргів	Кредитні платежі, відсотки, комісії	За надмірного рівня боргу знижує фінансову автономність домогосподарства

Примітка. Складено на основі [8; 31; 34]

З огляду на це, фінансова безпека домогосподарств залежить не лише від рівня доходів, а й від структури витрат. Якщо більша частина доходу спрямовується на поточне споживання та обов'язкові платежі, домогосподарство має обмежені можливості для формування заощаджень. У такій ситуації будь-який зовнішній шок – втрата роботи, хвороба, вимушений переїзд, зростання цін або непередбачувані витрати – може швидко призвести до фінансової нестабільності.

Важливим індикатором фінансової безпеки є заощадження домогосподарств. Вони виконують функцію фінансової подушки безпеки, дозволяють покривати непередбачувані витрати, зменшують потребу в кредитах, забезпечують фінансову автономність і створюють основу для довгострокового планування. Одним із найбільш доступних індикаторів

заощаджувальної поведінки населення є обсяг депозитів домашніх господарств у банківській системі (табл. 2.3)

Таблиця 2.3

Депозити домашніх господарств в Україні, млрд грн

№ п/п	Показник	Січень 2024 р.	Січень 2025 р.	Січень 2026 р.	Абсолютна зміна 2026/2024, млрд грн
1.	Депозити домашніх господарств, усього	1 187,76	1 365,64	1 596,00	+408,24
2.	Депозити у гривнях	766,54	880,42	1 052,85	+286,31
3.	Депозити у доларах США	333,03	375,54	388,55	+55,52
4.	Депозити в євро	85,71	107,01	150,72	+65,01

Примітка. Складено за даними [16; 17; 18]

За даними таблиці, упродовж січня 2024 - січня 2026 років обсяг депозитів домашніх господарств зріс із 1 187,76 млрд. грн. до 1 596,00 млрд. грн., тобто на 408,24 млрд. грн. Найбільший приріст спостерігався за гривневими депозитами, що свідчить про збереження ролі національної валюти як основної форми банківських заощаджень населення. Водночас зростання депозитів у євро й доларах США відображає прагнення домогосподарств до валютної диверсифікації заощаджень.

Зростання депозитів населення є позитивним сигналом для фінансової безпеки домогосподарств, однак воно не означає рівномірного поліпшення становища всіх соціальних груп. Імовірно, значна частина заощаджень концентрується у домогосподарств із відносно стабільними доходами, тоді як малозабезпечені сім’ї, внутрішньо переміщені особи, пенсіонери та домогосподарства з одним джерелом доходу можуть мати обмежені можливості для накопичення. Тому аналіз депозитів потрібно доповнювати оцінкою боргового навантаження та структури кредитної поведінки населення.

Боргове навантаження є одним із найбільш чутливих індикаторів фінансової вразливості домогосподарств. Кредитування може виконувати позитивну функцію, якщо воно використовується для придбання житла, освіти, розвитку підприємницької діяльності або вирішення тимчасових фінансових

потреб (табл.2.4). Водночас надмірна залежність від споживчих кредитів, мікропозик і короткострокових запозичень може погіршувати фінансову безпеку, особливо за умов нестабільних доходів і високих процентних ставок.

Таблиця 2.4

Кредити домашнім господарствам за цільовим спрямуванням, млрд.. грн.

№ п/п	Показник	Січень 2024 р.	Січень 2025 р.	Січень 2026 р.	Абсолютна зміна 2026/2024, млрд.. грн.
1.	Кредити домашнім господарствам, усього	241,88	297,39	374,59	+132,71
2.	Споживчі кредити	200,75	242,31	303,52	+102,77
3.	Кредити на нерухомість	27,27	37,56	47,42	+20,15
4.	Інші кредити	13,86	17,52	23,65	+9,79

Примітка. Складено за даними [16; 17; 18]

Наведені дані свідчать про суттєве зростання кредитної активності населення. Загальний обсяг кредитів домашнім господарствам збільшився з 241,88 млрд. грн. у січні 2024 року до 374,59 млрд. грн. у січні 2026 року. Основний приріст забезпечили споживчі кредити, які зросли на 102,77 млрд. грн. Це підтверджує, що кредитна модель фінансової поведінки населення в Україні переважно орієнтована на поточне споживання, а не на довгострокове інвестування чи придбання активів.

Структура кредитів за строками погашення також має важливе значення для оцінювання фінансової безпеки. Короткострокові кредити створюють швидке навантаження на бюджет домогосподарства, тоді як довгострокові кредити, особливо іпотечні, потребують стабільних доходів у тривалій перспективі. За даними НБУ, у січні 2026 року із загального обсягу кредитів домашнім господарствам 219,05 млрд. грн. припадало на кредити строком до одного року, 84,89 млрд. грн. – від одного до п’яти років, 70,65 млрд. грн. – більше п’яти років. Це свідчить про значну роль коротко- та середньострокового кредитування у фінансовій поведінці населення (табл. 2.5)

Таблиця 2.5

Кредити домашнім господарствам за строками погашення, млрд.. грн.

№ п/п	Строк погашення	Січень 2024 р.	Січень 2025 р.	Січень 2026 р.	Абсолютна зміна 2026/2024, млрд.. грн.
1.	Усього кредити домашнім господарствам	241,88	297,39	374,59	+132,71
2.	До 1 року	134,28	167,47	219,05	+84,77
3.	Від 1 до 5 років	57,25	70,35	84,89	+27,64
4.	Більше 5 років	50,35	59,57	70,65	+20,30

Примітка. Складено за даними [16; 17; 18]

У структурі кредитів домашніх господарств переважають короткострокові кредити строком до одного року. Їхній обсяг зріс із 134,28 млрд. грн. у січні 2024 року до 219,05 млрд. грн. у січні 2026 року. Це є важливим індикатором фінансової вразливості, оскільки короткострокові кредити створюють швидке навантаження на сімейний бюджет і часто пов’язані з фінансуванням поточного споживання.

Порівняння депозитів і кредитів дозволяє оцінити загальний баланс фінансової позиції домогосподарств у банківській системі (табл.2.6).

Таблиця 2.6

Співвідношення депозитів і кредитів домашніх господарств

№ п/п	Показник	Січень 2024 р.	Січень 2025 р.	Січень 2026 р.
1.	Депозити домашніх господарств, млрд грн	1 187,76	1 365,64	1 596,00
2.	Кредити домашнім господарствам, млрд грн	241,88	297,39	374,59
3.	Перевищення депозитів над кредитами, млрд грн	945,88	1 068,25	1 221,41
4.	Співвідношення депозитів до кредитів, разів	4,91	4,59	4,26

Примітка. Складено за даними [16; 17; 18]

Попри те, що депозити домашніх господарств стабільно перевищують кредити, співвідношення депозитів до кредитів зменшилося з 4,91 раза у січні 2024 року до 4,26 раза у січні 2026 року. Це означає, що кредитна заборгованість населення зростала швидшими темпами, ніж депозитна база. Для фінансової безпеки домогосподарств така тенденція має подвійний

характер: з одного боку, зростання кредитування може свідчити про відновлення споживчої активності, а з іншого – про посилення боргового навантаження, особливо для домогосподарств із нестабільними або низькими доходами.

Загалом аналіз доходів, витрат, заощаджень і боргового навантаження домогосподарств України дає змогу виокремити кілька ключових тенденцій. По-перше, номінальні доходи населення зростають, однак їхній реальний вплив на фінансову безпеку обмежується інфляцією, високою вартістю життя та нерівномірністю доходів між галузями. По-друге, витратна структура домогосподарств залишається вразливою, оскільки значну частину бюджету займають базові потреби. По-третє, депозитна база населення зростає, що свідчить про збереження заощаджувального потенціалу частини домогосподарств. По-четверте, одночасно зростає кредитна заборгованість, передусім за рахунок споживчих кредитів, що створює ризики для фінансової стійкості домогосподарств із нестабільними доходами.

Отже, фінансова безпека домогосподарств України в сучасних умовах характеризується суперечливими тенденціями. З одного боку, зростання номінальної заробітної плати та депозитів населення формує передумови для підвищення фінансової стійкості. З іншого боку, інфляційний тиск, висока частка обов’язкових витрат, нерівномірність доходів, зростання споживчого кредитування та висока вартість позикових ресурсів посилюють ризики фінансової вразливості. У таких умовах особливо важливим є підвищення рівня фінансової грамотності населення, оскільки саме вона дає змогу домогосподарствам раціонально планувати бюджет, формувати заощадження, уникати надмірного боргового навантаження та своєчасно реагувати на фінансові ризики.

2.2. Оцінка рівня фінансової грамотності населення та його впливу на фінансову поведінку домогосподарств

Фінансова грамотність населення є одним із ключових чинників, що визначає характер фінансової поведінки домогосподарств, їхню здатність раціонально управляти доходами і витратами, формувати заощадження, користуватися кредитними продуктами, оцінювати фінансові ризики та забезпечувати власну фінансову безпеку. На відміну від суто дохідних індикаторів, які характеризують ресурсну базу домогосподарства, рівень фінансової грамотності відображає якість фінансових рішень, тобто те, наскільки ефективно домогосподарство використовує наявні ресурси та наскільки здатне протидіяти фінансовим загрозам.

В умовах воєнного стану, інфляційного тиску, поширення цифрових фінансових сервісів, зростання ризиків шахрайства та активізації споживчого кредитування значення фінансової грамотності суттєво посилюється. Домогосподарства дедалі частіше змушені приймати складні фінансові рішення в умовах невизначеності: визначати пріоритети витрат, оцінювати доцільність кредитування, обирати способи збереження коштів, користуватися онлайн-банкінгом, захищати персональні дані та перевіряти достовірність фінансової інформації. Тому фінансова грамотність у сучасних умовах є не лише освітньою характеристикою, а й практичним інструментом фінансового самозахисту.

Оцінювання рівня фінансової грамотності населення України здійснюється переважно за методологією OECD/INFE, яка передбачає аналіз трьох основних компонентів: фінансових знань, фінансової поведінки та фінансових установок. Максимальне значення інтегрального індексу становить 21 бал: до 7 балів припадає на знання, до 9 балів – на поведінку, до 5 балів – на ставлення до фінансових питань. Такий підхід дозволяє оцінювати не лише обізнаність населення щодо базових фінансових понять, а й практичну здатність застосовувати ці знання у повсякденному житті. За даними

дослідження «Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні у 2021 році», загальний індекс фінансової грамотності України становив 12,3 бала із 21, або 58 % від максимального значення. Порівняно з 2018 роком, коли показник становив 11,6 бала, рівень фінансової грамотності зріс на 6,0 %.

Таблиця 2.7

Динаміка індексу фінансової грамотності населення України за методологією OECD/INFE

№ п/п	Компонент індексу	Максимальне значення, балів	Україна, 2018 р.	Україна, 2021 р.	Зміна, %
1.	Фінансові знання	7	4,0	4,3	+7,5
2.	Фінансова поведінка	9	5,2	5,5	+5,8
3.	Фінансове ставлення	5	2,4	2,5	+4,2
4.	Загальний індекс фінансової грамотності	21	11,6	12,3	+6,0
5.	Індекс у відсотках до максимального значення	100 %	55 %	58 %	+5,5

Примітка. Складено за даними [37]

Дані табл. 2.7 свідчать про позитивну динаміку фінансової грамотності населення України у 2018-2021 рр. Найбільше зростання зафіксовано за компонентом фінансових знань – на 7,5 %, що свідчить про поступове підвищення обізнаності громадян щодо базових фінансових понять, таких як інфляція, процентна ставка, ризик, дохідність, кредит і заощадження. Водночас найнижчим залишається компонент фінансового ставлення – 2,5 бала із 5 можливих. Це означає, що навіть за умови певного зростання знань і навичок значна частина населення все ще має недостатньо сформовані довгострокові фінансові установки, зокрема щодо регулярного заощадження, планування майбутніх витрат і відповідального споживання.

Порівняння з іншими країнами засвідчує, що Україна поступово наближається до середнього рівня країн порівняння, однак усе ще має резерви для підвищення фінансової грамотності. У 2021 році індекс фінансової грамотності України становив 58 % від максимального значення, тоді як середній показник у країнах порівняння становив 60 %, а в перерахованій

вибірці країн OECD – 62 %. Особливо помітним є відставання за компонентом фінансового ставлення, що вказує на потребу не лише у передачі знань, а й у формуванні стійких моделей відповідальної фінансової поведінки.

Важливою характеристикою фінансової грамотності є її нерівномірність за соціально-демографічними групами. Дослідження 2021 року показало, що відмінності за статтю є статистично незначущими, однак суттєві розриви простежуються за віком, рівнем доходу, освітою, місцем проживання, використанням технологій і наявністю заощаджень. Зокрема, нижчий рівень фінансової грамотності характерний для молоді віком 18-24 роки, осіб старших 60 років, жителів сільської місцевості, осіб із нижчим рівнем освіти та громадян, які не користуються цифровими технологіями (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Соціально-демографічні відмінності у рівні фінансової грамотності населення України

№ п/п	Група населення	Значення індексу фінансової грамотності	Аналітична характеристика
1.	Молодь 18–24 роки	11,4 бала	Одна з найменш фінансово обізнаних груп, що потребує посилення фінансової освіти в закладах освіти
2.	Особи віком понад 60 років	11,6 бала	Вразлива група через нижчу цифрову активність, ризики шахрайства та залежність від пенсійних доходів
3.	Особи з доходом 7 000–15 000 грн	12,9 бала	Вищий рівень доходу пов'язаний із вищим рівнем фінансової грамотності
4.	Особи з доходом 15 001–20 000 грн	13,2 бала	Порівняно вищий рівень фінансової обізнаності та кращі можливості для фінансового планування
5.	Особи з вищою освітою	13,3 бала	Освіта позитивно впливає на фінансові знання, навички та здатність оцінювати фінансові ризики
6.	Міське населення	12,6 бала	Має вищий рівень фінансової грамотності порівняно із сільським населенням
7.	Сільське населення	11,8 бала	Нижчий рівень може пояснюватися обмеженим доступом до фінансової інфраструктури та освітніх ресурсів
8.	Особи із заощадженнями щонайменше на 3 місяці	14,2 бала	Наявність фінансової подушки безпеки корелює з вищим рівнем фінансової грамотності

Примітка. Складено за даними [37]

Аналітичні дані табл. 2.9 підтверджують безпосередній зв’язок між рівнем фінансової грамотності та фінансовою стійкістю домогосподарств. Найвищий індекс зафіксовано серед осіб, які мають заощадження для покриття витрат щонайменше на три місяці, – 14,2 бала. Це свідчить про те, що здатність створювати фінансову подушку безпеки є не лише наслідком вищого доходу, а й результатом більш відповідальної фінансової поведінки. Натомість нижчі показники серед молоді, осіб старшого віку та сільського населення вказують на потребу в диференційованих програмах фінансової освіти, орієнтованих на конкретні життєві ситуації та ризики.

Рівень фінансова грамотність впливає на фінансову поведінку домогосподарств через декілька основних каналів. По-перше, вона підвищує здатність до бюджетування, тобто планування доходів і витрат. Домогосподарства з вищим рівнем фінансових знань краще розуміють необхідність контролю регулярних і змінних витрат, ведення обліку сімейного бюджету та встановлення фінансових пріоритетів. По-друге, фінансова грамотність стимулює заощаджувальну поведінку, оскільки населення краще усвідомлює важливість резервного фонду, диверсифікації заощаджень і захисту коштів від інфляції. По-третє, вона знижує ризик нераціонального кредитування, адже фінансово грамотні особи краще розуміють реальну вартість кредиту, ефективну процентну ставку, штрафні санкції та наслідки прострочення платежів.

Особливо важливим є вплив фінансової грамотності на кредитну модель фінансової поведінки. Як показано у п. 2.1, кредити домашнім господарствам в Україні у січні 2024 – січні 2026 років зростали, причому основну частку становили споживчі кредити. За таких умов низький рівень фінансової грамотності може призводити до переоцінки власної платоспроможності, користування дорогими короткостроковими кредитами, накопичення простроченої заборгованості та зниження фінансової стійкості домогосподарства. Натомість високий рівень фінансової грамотності сприяє більш зваженому ставленню до кредиту як фінансового інструменту, що має

використовуватися лише за умови чіткого розуміння джерел погашення та повної вартості позики.

Таблиця 2.9

Вплив рівня фінансової грамотності на фінансову поведінку домогосподарств

№ п/п	Напрям фінансової поведінки	Поведінка за низького рівня фінансової грамотності	Поведінка за високого рівня фінансової грамотності	Вплив на фінансову безпеку
1.	Планування бюджету	Відсутність системного обліку доходів і витрат	Регулярне бюджетування, визначення пріоритетів витрат	Зменшення ризику дефіциту сімейного бюджету
2.	Споживання	Імпульсивні покупки, орієнтація на поточні потреби	Раціональне споживання, порівняння цін і якості	Підвищення ефективності використання доходів
3.	Заощадження	Відсутність резервного фонду	Формування фінансової подушки безпеки	Зростання стійкості до непередбачуваних витрат
4.	Кредитування	Нерозуміння повної вартості кредиту, прострочення платежів	Оцінка платоспроможності та умов кредиту	Зниження ризику боргової залежності
5.	Інвестування	Орієнтація на сумнівні високодохідні пропозиції	Оцінка ризику й дохідності, диверсифікація	Захист заощаджень і довгострокове нарощення активів
6.	Страхування	Недооцінка страхового захисту	Використання страхування для мінімізації ризиків	Зниження втрат у разі непередбачуваних подій
7.	Цифрові фінанси	Передача персональних даних, довіра до шахрайських повідомлень	Перевірка джерел, дотримання правил платіжної безпеки	Захист коштів і персональної фінансової інформації

Примітка. Складено за даними [37; 40; 41; 42]

У сучасних умовах особливого значення набуває цифровий компонент фінансової грамотності. Розвиток онлайн-банкінгу, мобільних платіжних застосунків, дистанційної ідентифікації, електронної комерції та онлайн-кредитування розширює доступ населення до фінансових послуг, але одночасно підвищує ризики цифрового шахрайства. Саме тому в Національній стратегії

розвитку фінансової грамотності до 2030 року окремою стратегічною ціллю визначено просунуту цифрову фінансову грамотність, що включає зрозумілі цифрові фінансові послуги, платіжну безпеку, захист від шахрайства, онлайн-канали поширення фінансових знань та інтерактивні інструменти для розвитку компетентностей.

Загальнодержавна політика у сфері фінансової грамотності в Україні набула більш системного характеру після затвердження Національної стратегії розвитку фінансової грамотності до 2030 року. Її реалізація здійснюється за п’ятьма стратегічними цілями: якісна базова фінансова освіта, відповідальне фінансове життя, фінансово обізнані підприємці, просунута цифрова фінансова грамотність і сприятлива екосистема. Для теми фінансової безпеки домогосподарств особливо важливою є друга ціль – «Відповідальне фінансове життя», яка передбачає розвиток фінансових компетентностей протягом життя, обізнаність про економіку та фінансові послуги з першоджерел, навички управління особистими фінансами в кризових умовах і діагностику фінансових компетентностей дорослого населення. Варто зазначити, що Стратегія була затверджена рішенням Правління Національного банку України від 12 квітня 2024 року № 119-рш, а у 2025 році її було оновлено з урахуванням сучасних викликів, освітніх потреб цільових груп, досвіду реалізації освітніх ініціатив і міжнародної практики. Це свідчить про актуальність проблеми фінансової грамотності не лише на рівні окремих домогосподарств, а й на рівні державної політики [21; 22].

Оцінюючи вплив фінансової грамотності на фінансову поведінку домогосподарств, доцільно виокремити кілька проблемних аспектів. По-перше, наявний рівень фінансових знань не завжди трансформується у стійкі фінансові звички. Частина населення може розуміти важливість заощаджень, але не формувати їх через низький рівень доходів, високі обов’язкові витрати або психологічну орієнтацію на поточне споживання. По-друге, цифровізація фінансових послуг випереджає розвиток цифрової фінансової грамотності, що підвищує вразливість населення до шахрайства. По-третє, зростання

споживчого кредитування за умов високої вартості позикових ресурсів створює ризик боргового перевантаження домогосподарств із недостатнім рівнем фінансової обізнаності.

Разом із тим фінансова грамотність має значний позитивний потенціал для зміцнення фінансової безпеки домогосподарств. Вона сприяє переходу від пасивної або ситуативної фінансової поведінки до активної, планової та відповідальної. Фінансово грамотні домогосподарства краще визначають власні фінансові цілі, обирають оптимальну структуру витрат, регулярно формують резерви, обережніше ставляться до кредитування, використовують офіційні джерела інформації та здатні швидше адаптуватися до економічних змін. У результаті підвищується не лише індивідуальний фінансовий добробут, а й загальна стійкість фінансової системи, оскільки відповідальна поведінка споживачів зменшує ризики неплатоспроможності, надмірної закредитованості та поширення шахрайських практик.

Отже, рівень фінансової грамотності населення України демонструє позитивну динаміку, однак залишається недостатнім для повного забезпечення фінансової стійкості домогосподарств у сучасних умовах. Найбільш проблемними є низький рівень довгострокових фінансових установок, нерівномірність фінансової грамотності за віком, освітою, доходами та місцем проживання, а також ризики, пов’язані з цифровими фінансовими послугами і споживчим кредитуванням. Підвищення фінансової грамотності населення має розглядатися як важливий інструмент зміцнення фінансової безпеки домогосподарств, оскільки воно сприяє раціональному управлінню доходами й витратами, формуванню заощаджень, зниженню боргового навантаження, захисту від шахрайства та підвищенню адаптивності домогосподарств до кризових умов.

РОЗДІЛ 3
НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДОМОГОСПОДАРСТВ НА ОСНОВІ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ НАСЕЛЕННЯ

3.1. Інструменти підвищення рівня фінансової грамотності населення в системі забезпечення фінансової безпеки домогосподарств

Підвищення рівня фінансової грамотності населення є одним із ключових напрямів зміцнення фінансової безпеки домогосподарств, оскільки саме фінансові знання, практичні навички та відповідальна поведінка визначають здатність громадян ефективно управляти власними доходами, витратами, заощадженнями, кредитними зобов’язаннями та фінансовими ризиками. У сучасних умовах фінансова грамотність має розглядатися не лише як освітня компетентність, а як практичний інструмент підвищення фінансової стійкості населення, зниження боргової вразливості, захисту від шахрайства та формування довгострокового добробуту.

Основні інструменти підвищення рівня фінансової грамотності населення доцільно розглядати за кількома взаємопов’язаними напрямами: освітнім, інформаційно-просвітницьким, цифровим, консультаційним, інституційним, поведінковим та захисним. Їхнє поєднання дозволяє сформувати комплексний механізм впливу на фінансову поведінку домогосподарств і забезпечити не лише підвищення рівня знань, а й формування практичних навичок фінансового самозахисту (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Інструменти підвищення рівня фінансової грамотності населення та їх вплив на фінансову безпеку домогосподарств

№ п/п	Група інструментів	Зміст інструментів	Очікуваний вплив на фінансову безпеку домогосподарств
1.	Освітні	Включення фінансової грамотності до освітніх програм, тренінги, курси, практичні заняття, кейси з особистих фінансів	Формування базових знань і навичок управління доходами, витратами, заощадженнями та кредитами
2	Інформаційно-просвітницькі	Кампанії, інформаційні матеріали, соціальна реклама, тематичні тижні фінансової грамотності	Підвищення обізнаності населення щодо фінансових ризиків, прав споживачів і можливостей фінансового планування
3	Цифрові	Онлайн-курси, мобільні застосунки, калькулятори бюджету, симулятори фінансових рішень, інтерактивні платформи	Розвиток доступних інструментів самоосвіти та безпечного користування цифровими фінансовими послугами
4.	Консультаційні	Фінансові консультації, гарячі лінії, підтримка вразливих груп, консультації щодо боргів і соціальних виплат	Зменшення ризику помилкових фінансових рішень і підвищення адресності допомоги домогосподарствам
5.	Інституційні	Координація дій НБУ, МОН, банків, громадських організацій, закладів освіти, органів місцевого самоврядування	Забезпечення системності, сталості та охоплення різних груп населення
6.	Поведінкові	Навчання бюджетуванню, формуванню фінансової подушки, відповідальному кредитуванню, постановці фінансових цілей	Перехід від ситуативної до планової моделі фінансової поведінки
7.	Захисні	Навчання платіжній безпеці, розпізнаванню шахрайства, перевірці фінансових установ і договорів	Зниження ризику втрати коштів, персональних даних і потрапляння у шахрайські схеми

Примітка. Складено за даними [35; 36; 37]

Першим і базовим інструментом є розвиток фінансової освіти в системі формального навчання. Йдеться про інтеграцію фінансової грамотності в освітні програми закладів загальної середньої, професійної, фахової передвищої та вищої освіти. Важливо, щоб фінансова грамотність не обмежувалася теоретичним вивченням фінансових термінів, а була зорієнтована на практичні

життєві ситуації: планування сімейного бюджету, вибір банківської картки, розрахунок вартості кредиту, захист від шахрайства, формування заощаджень, користування страховими послугами, сплата податків, фінансування освіти та планування пенсійного забезпечення.

Особливе значення має практикоорієнтований підхід до викладання фінансової грамотності. Для формування реальних компетентностей доцільно використовувати кейс-методи, ділові ігри, фінансові симулятори, ситуаційні задачі, аналіз кредитних договорів, порівняння депозитних і кредитних продуктів, розрахунок сімейного бюджету, моделювання фінансової подушки безпеки та аналіз типових шахрайських схем. Такий підхід дозволяє не лише засвоїти фінансові поняття, а й виробити навички прийняття рішень у типових ситуаціях, з якими стикаються домогосподарства [37].

Другим важливим інструментом є фінансова просвіта дорослого населення. На відміну від учнів і студентів, дорослі громадяни вже приймають реальні фінансові рішення, тому освітні програми для них мають бути максимально прикладними. Вони повинні охоплювати питання управління сімейним бюджетом, оптимізації витрат, відповідального кредитування, реструктуризації боргів, захисту прав споживачів фінансових послуг, користування банківськими продуктами, вибору страхових послуг, захисту від фінансового шахрайства та планування довгострокових фінансових цілей [40].

Фінансова просвіта дорослого населення має бути диференційованою, оскільки різні групи домогосподарств мають різні фінансові потреби та ризики. Молодь потребує знань про перші доходи, банківські картки, студентські витрати, кредитні ліміти, цифрові платежі та основи заощадження (табл.3.2). Родини з дітьми потребують інструментів бюджетування, планування витрат на освіту, медицину та житло. Пенсіонери потребують знань щодо безпечного користування платіжними картками, захисту від телефонного шахрайства, отримання пенсійних виплат і управління обмеженим бюджетом. Внутрішньо переміщені особи потребують консультацій щодо соціальної допомоги,

відновлення фінансових документів, управління витратами на оренду житла та пошуку нових джерел доходу.

Таблиця 3.2

Цільові групи фінансової освіти та пріоритетні напрями підвищення фінансової грамотності

№ п/п	Цільова група	Основні фінансові ризики	Пріоритетні напрями фінансової освіти
1.	Учні та студенти	Відсутність досвіду управління коштами, імпульсивне споживання, ризики онлайн-платежів	Основи бюджету, заощадження, безготівкові платежі, кібербезпека, відповідальне споживання
2.	Молоді домогосподарства	Кредитне навантаження, витрати на житло, нестабільність доходів	Планування бюджету, іпотека, споживчі кредити, фінансова подушка, страхування
3.	Родини з дітьми	Високі поточні витрати, витрати на освіту й медицину	Сімейний бюджет, довгострокові заощадження, страхування, планування освітніх витрат
4.	Пенсіонери	Обмежені доходи, цифрова вразливість, телефонне шахрайство	Платіжна безпека, захист персональних даних, управління пенсійними доходами
5.	Внутрішньо переміщені особи	Втрата майна, оренда житла, нестабільність доходів, залежність від соціальної допомоги	Доступ до соціальних виплат, бюджетування в кризових умовах, пошук доходів, боргова безпека
6.	Підприємці-початківці та самозайняті	Нерозмежування особистих і бізнес-фінансів, податкові ризики, нестача оборотних коштів	Фінансове планування, податки, облік, кредитування бізнесу, управління грошовими потоками

Примітка. Складено за даними [14; 35; 37; 40]

Третім інструментом є розвиток цифрової фінансової грамотності. Цифровізація фінансових послуг відкрила для населення широкі можливості: швидкі платежі, онлайн-банкінг, мобільні застосунки, електронну комерцію, дистанційне відкриття рахунків, онлайн-кредитування та використання державних цифрових сервісів. Водночас саме цифрове середовище стало простором активного поширення фінансового шахрайства. Тому цифрова фінансова грамотність має включати не лише технічні навички користування фінансовими застосунками, а й здатність критично оцінювати цифрові

фінансові пропозиції, розпізнавати фішинг, не передавати конфіденційні дані, перевіряти сайти та застосунки, використовувати двофакторну автентифікацію і своєчасно реагувати на підозрілі операції.

У межах зміцнення фінансової безпеки домогосподарств доцільно запроваджувати практичні цифрові інструменти: онлайн-калькулятори сімейного бюджету, кредитні калькулятори з розрахунком реальної річної процентної ставки, симулятори заощаджень, тести на рівень фінансової грамотності, інтерактивні курси з платіжної безпеки, короткі відеоінструкції щодо типових шахрайських схем. Такі інструменти є особливо важливими для молоді, пенсіонерів, ВПО та осіб, які активно користуються мобільним банкінгом.

Четвертим інструментом є розвиток консультаційної підтримки домогосподарств. Частина фінансових проблем населення виникає не лише через нестачу знань, а й через відсутність доступної консультаційної допомоги в конкретній життєвій ситуації. Наприклад, домогосподарство може потребувати поради щодо реструктуризації кредиту, оформлення соціальної допомоги, перевірки фінансової установи, вибору страхового продукту, захисту прав споживача або дій у разі шахрайства. Тому доцільним є створення консультаційних пунктів на базі органів місцевого самоврядування, центрів зайнятості, закладів освіти, громадських організацій, банківських установ і платформ дистанційної підтримки [42].

Особливо ефективною така підтримка може бути на рівні територіальних громад, де органи місцевого самоврядування мають змогу краще ідентифікувати потреби населення. У громадах можна проводити короткі тренінги з управління сімейним бюджетом, консультації для ВПО, зустрічі з представниками банків і соціальних служб, навчання пенсіонерів цифровій платіжній безпеці, інформаційні кампанії щодо шахрайства та доступних державних програм підтримки. Такий підхід підвищує адресність фінансової освіти й дозволяє адаптувати її до реальних потреб домогосподарств.

П’ятим інструментом є розвиток поведінкових механізмів фінансової грамотності. Практика показує, що знання самі по собі не завжди перетворюються на відповідальну фінансову поведінку. Людина може знати про важливість заощаджень, але не формувати їх через імпульсивне споживання, низьку самодисципліну або відсутність конкретної фінансової цілі. Тому програми фінансової грамотності мають використовувати поведінкові інструменти: постановку досяжних фінансових цілей, правило автоматичного заощадження, ведення щомісячного бюджету, обмеження імпульсивних витрат, формування фінансових звичок і використання нагадувань про платежі.

Для домогосподарств ефективними можуть бути прості практичні правила: формування резервного фонду щонайменше на 3-6 місяців базових витрат; обмеження частки кредитних платежів у доходах; обов’язкове порівняння фінансових продуктів перед укладенням договору; щомісячний аналіз витрат; розподіл доходів за категоріями «поточні витрати – заощадження – борги – довгострокові цілі»; використання лише офіційних фінансових сервісів. Саме такі прикладні інструменти мають безпосередній вплив на фінансову безпеку домогосподарств.

Шостим важливим інструментом є захист прав споживачів фінансових послуг. Фінансова грамотність має включати знання не лише про фінансові продукти, а й про права громадян як споживачів. Домогосподарства повинні розуміти, що перед укладенням кредитного, депозитного, страхового чи іншого фінансового договору необхідно ознайомитися з повною вартістю послуги, комісіями, штрафами, умовами дострокового розірвання, відповідальністю сторін і механізмами подання скарг. Обізнаність у цій сфері знижує ризик потрапляння у невигідні або маніпулятивні фінансові умови.

Сьомим інструментом є партнерство держави, фінансових установ, закладів освіти, громадських організацій і медіа. Підвищення фінансової грамотності не може бути ефективним лише в межах одного інституту. Держава формує стратегічні орієнтири та нормативне середовище; НБУ забезпечує координацію політики у сфері фінансової грамотності та захисту

прав споживачів фінансових послуг; заклади освіти формують базові компетентності; банки й небанківські установи мають надавати прозору інформацію про продукти; громадські організації можуть працювати з вразливими групами; медіа – поширювати доступну та якісну інформацію. Саме поєднання цих зусиль формує сприятливу екосистему фінансової грамотності (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Практичні інструменти фінансової грамотності для зміцнення фінансової безпеки домогосподарств

№ п/п	Інструмент	Практичний зміст	Результат для фінансової безпеки
1.	Сімейний бюджет	Регулярний облік доходів і витрат, планування обов'язкових платежів	Зменшення ризику дефіциту коштів і неконтрольованого споживання
2.	Фінансова подушка безпеки	Накопичення резерву на 3–6 місяців базових витрат	Підвищення стійкості до втрати доходу, хвороби, переїзду або інших криз
3.	Кредитний ліміт домогосподарства	Визначення максимально допустимої частки кредитних платежів у доходах	Зниження ризику боргової залежності
4.	Перевірка фінансових установ	Використання офіційних реєстрів, аналіз умов договорів	Захист від недобросовісних фінансових послуг і шахрайства
5.	Цифрова безпека	Двофакторна автентифікація, захист PIN-кодів, перевірка сайтів і повідомлень	Зниження ризику втрати коштів у цифровому середовищі
6.	Диверсифікація заощаджень	Розподіл коштів між готівкою, рахунками, депозитами, різними валютами	Захист частини заощаджень від інфляційних і валютних ризиків
7.	Фінансові цілі	Визначення коротко-, середньо- та довгострокових цілей	Перехід від ситуативного до планового управління фінансами

Примітка. Складено за даними [14; 37; 40]

Окремої уваги потребує підготовка педагогічних кадрів і тренерів із фінансової грамотності. Якість фінансової освіти залежить не лише від наявності навчальних матеріалів, а й від компетентності тих, хто їх викладає. Тому доцільно розвивати програми підвищення кваліфікації для вчителів, викладачів, працівників громад, соціальних служб і консультантів, які

працюють із населенням. Такі програми мають поєднувати фінансовий зміст, методику викладання, кейсовий підхід і навички пояснення складних фінансових питань простою мовою (табл. 3.4)..

Таблиця 3.4

Механізм взаємодії суб'єктів у системі підвищення фінансової грамотності населення

№ п/п	Суб'єкт	Основні функції	Очікуваний внесок у фінансову безпеку домогосподарств
1.	Національний банк України	Координація стратегії, захист прав споживачів, інформаційні кампанії	Формування єдиної політики фінансової грамотності та підвищення довіри до фінансової системи
2.	Міністерство освіти і науки України	Інтеграція фінансової грамотності в освітні програми	Формування базових фінансових компетентностей у дітей і молоді
3.	Заклади освіти	Проведення курсів, тренінгів, практичних занять	Розвиток практичних навичок бюджетування, заощадження та фінансового планування
4.	Органи місцевого самоврядування	Організація просвітницьких заходів у громадах, підтримка вразливих груп	Адресна фінансова просвіта з урахуванням потреб конкретної громади
5	Банки та фінансові установи	Надання прозорої інформації про фінансові продукти, клієнтська освіта	Зниження ризику неправильного користування фінансовими послугами
6.	Громадські організації	Робота з молоддю, ВПО, пенсіонерами, малозабезпеченими сім'ями	Підвищення фінансової стійкості соціально вразливих домогосподарств
7.	Медіа та цифрові платформи	Поширення інформації, пояснення фінансових ризиків, викриття шахрайських схем	Формування критичного ставлення до фінансової інформації

Примітка. Складено за даними [35; 37; 40]

Ефективність інструментів підвищення фінансової грамотності доцільно оцінювати за конкретними індикаторами. До таких індикаторів можна віднести частку населення, яке веде облік доходів і витрат; частку домогосподарств, що мають резервний фонд; рівень обізнаності щодо повної вартості кредиту; частку громадян, які порівнюють фінансові продукти перед вибором; кількість осіб, які пройшли курси з фінансової грамотності; рівень користування офіційними джерелами фінансової інформації; зменшення кількості випадків

фінансового шахрайства; зниження частки простроченої заборгованості за споживчими кредитами (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Очікувані результати впровадження інструментів підвищення фінансової грамотності населення

№ п/п	Напрям впливу	Очікуваний результат	Значення для фінансової безпеки домогосподарств
1.	Бюджетування	Зростання частки домогосподарств, які планують доходи й витрати	Підвищення контролю над сімейними фінансами
2.	Заощадження	Збільшення кількості домогосподарств із резервним фондом	Зменшення залежності від кредитів у кризових ситуаціях
3.	Кредитна поведінка	Краще розуміння реальної вартості кредиту	Зниження ризику боргового перевантаження
4.	Цифрова безпека	Підвищення обізнаності щодо шахрайських схем	Захист коштів і персональних даних
5.	Фінансова інклюзія	Розширення відповідального користування фінансовими послугами	Підвищення доступу до безпечних фінансових інструментів
6.	Довгострокове планування	Формування фінансових цілей і культури накопичення	Зміцнення добробуту та фінансової автономії домогосподарств

Примітка. Складено за даними [14; 35; 37; 40]

Таким чином, підвищення фінансової грамотності населення має бути комплексним, безперервним і практикоорієнтованим процесом. Його ефективність залежить від поєднання формальної освіти, просвітницьких кампаній, цифрових інструментів, консультаційної підтримки, захисту прав споживачів фінансових послуг і міжінституційної взаємодії. Для забезпечення фінансової безпеки домогосподарств особливо важливо, щоб фінансова грамотність перетворювалася на конкретні поведінкові результати: планування бюджету, контроль витрат, формування заощаджень, обережне користування кредитами, захист від шахрайства та довгострокове управління фінансовими ресурсами [42].

Отже, інструменти підвищення фінансової грамотності населення відіграють системоутворюючу роль у забезпеченні фінансової безпеки домогосподарств. Вони дозволяють не лише підвищити рівень фінансових

знань, а й сформувати відповідальну модель фінансової поведінки, орієнтовану на стійкість, самозахист і довгостроковий добробут. У сучасних умовах для України пріоритетними мають бути розвиток практичної фінансової освіти, цифрової платіжної безпеки, адресної підтримки вразливих груп населення, консультаційної допомоги домогосподарствам і поширення навичок відповідального кредитування та заощадження.

3.2. Розроблення практичних рекомендацій щодо зміцнення фінансової безпеки домогосподарств в Україні

Зміцнення фінансової безпеки домогосподарств в Україні потребує комплексного підходу, який має поєднувати підвищення рівня фінансової грамотності населення, удосконалення фінансової поведінки, розширення доступу до безпечних фінансових послуг, захист прав споживачів, розвиток цифрової фінансової культури та підтримку соціально вразливих груп. У сучасних умовах фінансова безпека домогосподарств не може забезпечуватися лише за рахунок зростання доходів, оскільки важливе значення мають також структура витрат, наявність заощаджень, рівень боргового навантаження, здатність до фінансового планування та обізнаність щодо ризиків [40].

Практичні рекомендації щодо зміцнення фінансової безпеки домогосподарств доцільно формувати за кількома рівнями: індивідуальним, сімейним, освітнім, інституційним, громадським і державним. Такий підхід дозволяє врахувати, що фінансова поведінка населення формується не лише особистими знаннями та навичками, а й доступністю якісної фінансової інформації, рівнем довіри до фінансових установ, станом ринку праці, соціальною політикою, цифровою інфраструктурою та ефективністю захисту прав споживачів фінансових послуг.

Першочерговим напрямом зміцнення фінансової безпеки домогосподарств є запровадження системного сімейного бюджетування. Бюджетування дає змогу домогосподарству об’єктивно оцінити джерела

доходів, структуру витрат, наявні фінансові зобов'язання, можливості для заощадження та потенційні ризики дефіциту коштів. На практиці це передбачає щомісячний облік доходів і витрат, поділ витрат на обов'язкові та необов'язкові, визначення фінансових пріоритетів, контроль імпульсивного споживання та регулярний перегляд бюджету відповідно до зміни цін, доходів і життєвих обставин [41].

Таблиця 3.6

Практичні рекомендації для домогосподарств щодо зміцнення фінансової безпеки

№ п/п	Напрям рекомендацій	Практичні дії домогосподарства	Очікуваний результат
1.	Бюджетування	Вести щомісячний облік доходів і витрат; визначати обов'язкові та змінні витрати; планувати платежі наперед	Зменшення ризику дефіциту сімейного бюджету
2.	Формування резерву	Регулярно відкладати частину доходу; формувати фінансову подушку на 3–6 місяців базових витрат	Підвищення стійкості до втрати доходу та непередбачуваних витрат
3.	Оптимізація витрат	Аналізувати регулярні витрати; скорочувати імпульсивні покупки; переглядати підписки, тарифи, необов'язкові платежі	Раціональніше використання доходів
4.	Боргова безпека	Не брати кредити без розрахунку повної вартості; обмежувати частку кредитних платежів у доходах; уникати мікропозик на поточне споживання	Зниження ризику боргової залежності
5.	Диверсифікація доходів	Розвивати додаткові джерела доходу, самозайнятість, підробіток, професійні компетентності	Зменшення залежності від одного джерела надходжень
6.	Захист від шахрайства	Перевіряти фінансові установи, не передавати PIN-коди та CVV, використовувати двофакторну автентифікацію	Зниження ризику втрати коштів
7.	Довгострокове планування	Визначати фінансові цілі, планувати витрати на освіту, лікування, житло, пенсійне забезпечення	Підвищення фінансової автономії та добробуту

Примітка. Складено за даними [35; 37; 40]

Особливо важливим є формування фінансової подушки безпеки. Для більшості домогосподарств мінімальним орієнтиром має бути резерв у розмірі витрат щонайменше на три місяці, а за можливості — на шість місяців. Такий резерв дозволяє зменшити залежність від кредитів у разі втрати роботи,

хвороби, вимушеного переїзду, пошкодження майна або інших непередбачуваних подій. В умовах воєнного стану фінансова подушка безпеки має включати не лише кошти на банківських рахунках, а й частину ліквідних ресурсів, доступних для швидкого використання.

Важливою рекомендацією є підвищення цифрової фінансової безпеки. Оскільки домогосподарства активно користуються банківськими картками, мобільним банкінгом, онлайн-платежами та цифровими сервісами, вони повинні володіти базовими правилами платіжної безпеки.

Другий рівень рекомендацій стосується державної політики та інституційного забезпечення фінансової безпеки домогосподарств. Держава має створювати умови, за яких громадяни отримують доступ до якісної фінансової освіти, прозорих фінансових послуг, ефективного захисту прав споживачів і соціальної підтримки у кризових ситуаціях. Особливого значення набуває реалізація Національної стратегії розвитку фінансової грамотності до 2030 року, яка має бути не формальним документом, а практичною основою для освітніх, інформаційних і консультаційних заходів.

На державному рівні доцільно забезпечити системне вимірювання рівня фінансової грамотності населення. Регулярні соціологічні та аналітичні дослідження дозволять виявляти проблемні групи, оцінювати ефективність освітніх програм, визначати потреби населення та коригувати політику фінансової освіти. Важливо, щоб оцінювання охоплювало не лише знання фінансових понять, а й реальну поведінку домогосподарств: наявність заощаджень, рівень боргового навантаження, користування фінансовими продуктами, здатність розпізнавати шахрайство та практику бюджетування.

Третій рівень рекомендацій пов’язаний із роллю закладів освіти. Фінансова грамотність має формуватися поступово, починаючи зі шкільного віку. Водночас для здобувачів вищої освіти фінансова грамотність має набувати більш прикладного характеру, охоплюючи питання особистого бюджету, першого працевлаштування, оподаткування доходів, користування банківськими продуктами, відповідального кредитування, підприємництва,

інвестування та пенсійного планування. Особливо доцільним є використання інтерактивних методів навчання, які дозволяють студентам моделювати реальні фінансові ситуації.

Заклади вищої освіти можуть відігравати важливу роль у поширенні фінансової грамотності не лише серед студентів, а й серед ширших груп населення. Зокрема, доцільно проводити відкриті лекції, тренінги для громад, освітні вебінари, консультаційні заходи для молоді, пенсіонерів, ВПО та представників малого бізнесу. Такий підхід дозволяє поєднати освітню, наукову та соціальну функції університетів і сприяти підвищенню фінансової безпеки домогосподарств на місцевому рівні.

Четвертий рівень рекомендацій стосується територіальних громад. Саме громади можуть забезпечити адресність фінансової просвіти, оскільки вони краще знають реальні проблеми населення. На рівні громад доцільно створювати програми фінансової обізнаності для різних груп: молоді, родин із дітьми, пенсіонерів, ВПО, безробітних, підприємців-початківців. Такі програми можуть реалізовуватися у співпраці з освітніми закладами, банками, громадськими організаціями, центрами зайнятості та соціальними службами (табл. 3.7).

П’ятий рівень рекомендацій стосується фінансових установ. Банки, страхові компанії, кредитні спілки та інші фінансові посередники мають бути не лише продавцями фінансових продуктів, а й учасниками формування відповідальної фінансової поведінки населення. Для цього необхідно забезпечувати просте й зрозуміле розкриття інформації про умови послуг, повну вартість кредиту, ризики, комісії, штрафи, права й обов’язки клієнта. Особливо важливо уникати складних, прихованих або маніпулятивних формулювань у фінансових договорах.

Окремо слід виокремити рекомендації щодо посилення заощаджувальної поведінки населення. Заощадження є основою фінансової автономії домогосподарства, тому необхідно популяризувати прості й доступні моделі накопичення. Для населення з низькими доходами важливо підкреслювати, що

заощадження не обов'язково мають починатися з великих сум. Навіть регулярне відкладання невеликої частини доходу формує фінансову дисципліну та поступово створює резерв.

Таблиця 3.7

Практична карта заходів із підвищення фінансової безпеки домогосподарств на рівні територіальної громади

№ п/п	Захід	Цільова група	Відповідальні суб'єкти	Очікуваний результат
1.	Тренінги з сімейного бюджетування	Родини з дітьми, молоді сім'ї, ВПО	Органи місцевого самоврядування, заклади освіти, громадські організації	Підвищення навичок планування доходів і витрат
2.	Навчання з цифрової платіжної безпеки	Пенсіонери, молодь, користувачі онлайн-банкінгу	Банки, бібліотеки, соціальні служби, освітні установи	Зниження ризику фінансового шахрайства
3.	Консультації щодо соціальних виплат і боргів	ВПО, малозабезпечені сім'ї, безробітні	ЦНАП, соціальні служби, центри зайнятості	Підвищення доступу до підтримки та зниження боргової вразливості
4.	Фінансові заняття для школярів і студентів	Учні, студенти	Заклади освіти, викладачі, НБУ, громадські організації	Формування базових фінансових компетентностей
5.	Інформаційна кампанія проти шахрайства	Усе населення громади	ОМС, поліція, банки, місцеві медіа	Підвищення обізнаності про типові шахрайські схеми
6.	Мініконсультації для підприємців	Самозайняті, ФОП, підприємці-початківці	Центри підтримки бізнесу, податкові консультанти, банки	Покращення управління особистими й бізнес-фінансами

Примітка. Складено за даними [35; 37; 40]

У контексті фінансової безпеки особливо важливо працювати з вразливими групами населення. Для внутрішньо переміщених осіб актуальними є рекомендації щодо відновлення фінансових документів, доступу до соціальних виплат, управління витратами на оренду житла, пошуку роботи й перекваліфікації. Для пенсіонерів пріоритетними є захист від телефонного та інтернет-шахрайства, безпечне користування банківськими картками, планування медичних витрат. Для молоді важливими є навички управління

першим доходом, відповідального користування кредитними лімітами, захисту персональних даних і формування перших заощаджень.

Для практичного впровадження запропонованих рекомендацій доцільно сформувати поетапну модель зміцнення фінансової безпеки домогосподарства. Така модель може включати п’ять послідовних етапів: діагностику фінансового стану, стабілізацію бюджету, формування резерву, розвиток фінансової поведінки та довгострокове планування. Її перевага полягає в тому, що вона є зрозумілою для домогосподарств і може застосовуватися незалежно від рівня доходів (табл.3.10)..

Таблиця 3.10

Поетапна модель зміцнення фінансової безпеки домогосподарства

Етап	Зміст етапу	Практичні дії	Очікуваний результат
1. Діагностика фінансового стану	Оцінка доходів, витрат, боргів, заощаджень і фінансових ризиків	Скласти перелік доходів, витрат, кредитів, активів і зобов’язань	Розуміння реального фінансового стану домогосподарства
2. Стабілізація бюджету	Усунення дефіциту та оптимізація витрат	Скоротити необов’язкові витрати, переглянути регулярні платежі, встановити бюджетні ліміти	Досягнення балансу між доходами й витратами
3. Формування резерву	Створення фінансової подушки безпеки	Регулярно відкладати частину доходу, зберігати резерв у ліквідній формі	Підвищення захищеності від непередбачуваних подій
4. Управління боргами	Зниження боргового навантаження	Визначити пріоритет погашення дорогих кредитів, уникати нових необґрунтованих позик	Зменшення ризику боргової залежності
5. Довгострокове планування	Формування фінансових цілей і стратегії добробуту	Планувати витрати на освіту, здоров’я, житло, пенсійне забезпечення, інвестиції	Зміцнення фінансової автономії та перспективного добробуту

Примітка. Складено за даними [35; 37; 40]

Запропонована модель може бути використана як практичний інструмент у програмах фінансової грамотності, тренінгах для населення, консультаціях у громадах і навчальних курсах. Вона дозволяє перейти від загальних рекомендацій до конкретних дій, які домогосподарство може виконувати

поступово. Важливо, що така модель не потребує складних фінансових інструментів і може бути адаптована до різних рівнів доходу.

Узагальнюючи практичні рекомендації, доцільно визначити ключові пріоритети зміцнення фінансової безпеки домогосподарств в Україні. До них належать: підвищення фінансової грамотності населення; розвиток навичок бюджетування; формування фінансових резервів; обмеження надмірного боргового навантаження; підвищення цифрової фінансової безпеки; посилення захисту прав споживачів фінансових послуг; адресна підтримка вразливих груп; розвиток фінансової інклюзії; популяризація офіційних джерел фінансової інформації; партнерство держави, закладів освіти, громад, фінансових установ і громадського сектору.

ВИСНОВКИ

Таким чином, у кваліфікаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано практичне вирішення науково-прикладного завдання щодо зміцнення фінансової безпеки домогосподарств у контексті підвищення рівня фінансової грамотності населення. За результатами проведеного дослідження сформульовано такі висновки відповідно до поставлених завдань:

1. Фінансова безпека домогосподарства визначається як стан захищеності його фінансових інтересів і здатність стабільно формувати, розподіляти та використовувати фінансові ресурси, виконувати поточні зобов'язання, підтримувати прийнятний рівень добробуту, формувати резерви й протидіяти внутрішнім та зовнішнім загрозам. Встановлено, що фінансова безпека домогосподарств не зводиться лише до рівня доходів, а є комплексною характеристикою, яка охоплює дохідну, витратну, заощаджувальну, боргову, інвестиційну, страхову, платіжну та поведінкову складові. Її формування залежить від макроекономічних, соціально-демографічних, інституційних, психологічних, цифрових і поведінкових чинників. Особливо важливими у сучасних умовах є стабільність джерел доходів, збалансованість витрат, наявність фінансової подушки безпеки, прийнятний рівень кредитного навантаження та здатність домогосподарств адаптуватися до кризових ситуацій.

2. У роботі обґрунтовано, що фінансова грамотність є однією з ключових передумов фінансової стійкості домогосподарств, оскільки вона визначає якість фінансових рішень населення. Фінансова грамотність охоплює не лише знання базових фінансових понять, а й практичні навички бюджетування, контролю витрат, формування заощаджень, відповідального кредитування, користування страховими та інвестиційними інструментами, захисту персональних даних і розпізнавання фінансового шахрайства. Доведено, що домогосподарства з вищим рівнем фінансової грамотності мають

кращі можливості для підтримання платоспроможності, формування резервів, зниження боргової залежності та прийняття раціональних фінансових рішень. Натомість низький рівень фінансової грамотності посилює фінансову вразливість населення, сприяє імпульсивному споживанню, необґрунтованому кредитуванню, втраті заощаджень і підвищенню ризику шахрайства.

3. Проведений аналіз доходів, витрат, заощаджень та боргового навантаження домогосподарств України засвідчив, що фінансова безпека українських домогосподарств у сучасних умовах характеризується суперечливими тенденціями. З одного боку, спостерігається зростання номінальних трудових доходів і депозитів населення, що створює певні передумови для зміцнення фінансової стійкості. З іншого боку, реальний позитивний ефект від зростання доходів обмежується інфляційним тиском, високою часткою обов'язкових витрат, нерівномірністю доходів за галузями та регіонами, воєнними ризиками й нестабільністю зайнятості. Аналіз депозитів домашніх господарств за січень 2024 — січень 2026 років показав зростання банківських заощаджень населення, що свідчить про збереження заощаджувального потенціалу частини домогосподарств. Водночас кредитна заборгованість також зростала, передусім за рахунок споживчих кредитів, що може посилювати боргове навантаження домогосподарств із нестабільними або низькими доходами. Співвідношення депозитів до кредитів залишалося позитивним, однак його поступове зниження свідчить про швидше зростання кредитної активності населення порівняно з депозитною базою.

4. У дослідженні встановлено, що рівень фінансової грамотності населення України демонструє позитивну динаміку, однак залишається недостатнім для повноцінного забезпечення фінансової стійкості домогосподарств в умовах економічної невизначеності та воєнного стану. За методологією OECD/INFE фінансова грамотність оцінюється через фінансові знання, фінансову поведінку та фінансове ставлення. Найбільш проблемною складовою залишається саме фінансове ставлення, що свідчить про недостатню сформованість довгострокових фінансових установок, культури заощадження

та планування. Виявлено, що фінансова грамотність має нерівномірний характер залежно від віку, рівня освіти, доходів, місця проживання, цифрових навичок і наявності заощаджень. Найбільш вразливими групами залишаються молодь, особи старшого віку, сільське населення, домогосподарства з низькими доходами та громадяни з недостатнім рівнем цифрової компетентності. Доведено, що фінансова грамотність безпосередньо впливає на здатність домогосподарств планувати бюджет, уникати надмірного боргового навантаження, формувати заощадження, користуватися офіційними фінансовими послугами та захищатися від шахрайських схем.

5. Обґрунтовано, що підвищення фінансової грамотності має бути комплексним, безперервним і практикоорієнтованим процесом. Основними інструментами визначено фінансову освіту в закладах освіти, просвітницькі кампанії для дорослого населення, цифрові освітні платформи, фінансові тренінги, консультаційну підтримку вразливих груп, розвиток навичок бюджетування, формування фінансової подушки безпеки, навчання відповідальному кредитуванню, захисту прав споживачів фінансових послуг і цифровій платіжній безпеці. Особливого значення набуває реалізація Національної стратегії розвитку фінансової грамотності до 2030 року, яка передбачає розвиток базової фінансової освіти, відповідального фінансового життя, фінансової обізнаності підприємців, цифрової фінансової грамотності та сприятливої екосистеми фінансової освіти. Доведено, що ефективність таких інструментів залежить від узгодженої взаємодії держави, Національного банку України, закладів освіти, фінансових установ, органів місцевого самоврядування, громадських організацій і медіа.

6. Запропоновано систему практичних рекомендацій, спрямованих на підвищення фінансової стійкості домогосподарств на індивідуальному, сімейному, громадському, освітньому, інституційному та державному рівнях. На рівні домогосподарств першочерговими заходами визначено ведення сімейного бюджету, щомісячний облік доходів і витрат, формування резервного фонду на 3-6 місяців базових витрат, оптимізацію регулярних витрат,

обмеження частки кредитних платежів у доходах, уникнення необґрунтованих мікропозик, диверсифікацію джерел доходів і дотримання правил цифрової фінансової безпеки. На рівні держави та інституцій рекомендовано посилити захист прав споживачів фінансових послуг, забезпечити прозорість фінансових договорів, розширити програми фінансової освіти, проводити регулярний моніторинг фінансової грамотності населення, підтримувати вразливі групи та популяризувати офіційні джерела фінансової інформації. На рівні територіальних громад доцільним є проведення тренінгів із бюджетування, консультацій щодо боргової безпеки, навчання цифровій платіжній безпеці та інформаційних кампаній проти фінансового шахрайства.

7. Результати дослідження підтвердили, що фінансова грамотність виступає не допоміжним, а системоутворюючим чинником фінансової безпеки домогосподарств. Вона забезпечує перехід від ситуативної та споживчо орієнтованої моделі фінансової поведінки до планової, відповідальної та захисної моделі управління особистими фінансами. Саме фінансово грамотні домогосподарства мають вищу здатність адаптуватися до інфляції, воєнних ризиків, нестабільності доходів, цифрових загроз і змін на фінансовому ринку. Тому підвищення рівня фінансової грамотності населення має розглядатися як важливий напрям державної політики, освітньої діяльності, розвитку фінансового сектору та соціально-економічної підтримки населення.

8. Практична цінність роботи полягає в тому, що сформульовані висновки та рекомендації можуть бути використані для розроблення програм фінансової грамотності, освітніх курсів, тренінгів для населення, інформаційних кампаній у територіальних громадах, консультаційних матеріалів для домогосподарств і заходів із захисту прав споживачів фінансових послуг. Запропоновані підходи можуть бути корисними для закладів освіти, органів місцевого самоврядування, фінансових установ, громадських організацій і державних інституцій, які працюють у сфері підвищення фінансової грамотності, фінансової інклюзії та соціально-економічної стійкості населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білоус І.І. Основні чинники впливу та загрози фінансовій безпеці домогосподарства. *Ефективна економіка.* 2020. No 8. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8104. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.8.61

2. Борисюк О. В., Карлін М. І., Стащук О. В. Роль фінансів домогосподарств у функціонуванні фінансового ринку України: безпековий аспект. *Причорноморські економічні студії.* 2024. Вип. 90. С. 95–99. DOI: https://doi.org/10.32782/bses.90-14.

3. Булавинець В.М. Сучасні акценти у фінансовій поведінці домогосподарств. The 3 rd International scientific and practical conference "*Topical aspects of modern scientific research*"(November 23-25, 2023) CPN Publishing Group, Tokyo, Japan. 2023. p. 586.

4. Виговська Н.Г. Особливості оцінювання фінансової безпеки держави в умовах економічної нестабільності. *Вісник СумДУ. Серія «Економіка».* 2018. No 4. С. 85–90.

5. Винник Р. В. Розвиток фінансової інклюзії в Україні. Економіка та суспільство. 2021. № 31. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-31-45.

6. Державна служба статистики України. Офіційний сайт. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/

7. Єрмоленко О.А., Коковіхіна О.О., Лисьонкова Н. М. Забезпечення фінансової безпеки домогосподарств в умовах впливу дестабілізаційних факторів в Україні. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки.* 2023. № 73. С. 50 – 55. DOI: https://doi.org/10.32782/2522-1205-2023-73-07.

8. Зварич М.С. Механізм забезпечення фінансової безпеки домогосподарств в Україні : дис. канд. екон. наук. Київ, 2020. 178 с.

9. Карлін М. І. Публічні фінанси країн Європейського Союзу : навч. посіб. Луцьк, 2024. 217 с. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/24584

10. Кириленко О., Сидорчук А., Квасниця О. Вектори впливу воєнного стану на фінанси домогосподарств в Україні. *Модерні фінанси*: глобальні виклики і сучасні тренди : монографія / за ред. А. І. Крисоватого. Тернопіль : Економічна думка, 2024. С. 944–954.

11. Кізима Т., Кізима А. Прагматика інвестування заощаджень домогосподарств в умовах повномасштабної війни в Україні. *Модерні фінанси*: глобальні виклики і сучасні тренди. Монографія / за ред. д.е.н., проф. А. І. Крисоватого. Тернопіль: Економічна думка, 2024. С. 955 – 966.

12. Кізима Т., Маслій В., Охотницький М. Фінансова грамотність, заощадження та інвестиційна діяльність домогосподарств: аналіз тенденцій. *Економічний аналіз.* 2025. № 35(2). С. 177–190. DOI: https://doi.org/10.35774/econa2025.02.177.

13. Коцюрубенко, Г., Шикіна, Н. Оцінювання фінансової безпеки домогосподарств: методичний та аналітичний аспекти. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 25. URL:https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/269?utm_source DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-25-40

14. Крисоватий, А., Горин, В., Лободіна, З., Погріщук, Г., Добіжа, Н., Булавинець, В. Фінансовий патріотизм: теоретичне обґрунтування та роль у забезпеченні фінансової безпеки держави. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice.* 2025. Вип. 1(60). С. 123–136. DOI: https://doi.org/10.55643/fcaptp.1.60.2025.4614.

15. Лободіна, З., Горин, В., Березька, К., Булавинець, В., Труш, В., & Костенюк, Т. Інтегральне моделювання фінансової стійкості територіальних громад у контексті забезпечення їхнього інклюзивного розвитку. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice.* 2025. Вип. 6(65). С. 346–364. DOI: https://doi.org/10.55643/fcaptp.6.65.2025.5006.

16. Національний банк України. Грошово-кредитна та фінансова статистика. Січень 2024 року. Київ, 2024. URL:

https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MFS_2024-01.pdf?v=17 (дата звернення: 14.05.2026).

17. Національний банк України. Грошово-кредитна та фінансова статистика. Січень 2025 року. Київ, 2025. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MFS_2025-01.pdf?v=13 (дата звернення: 14.05.2026).

18. Національний банк України. Грошово-кредитна та фінансова статистика. Січень 2026 року. Київ, 2026. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MFS_2026-01.pdf?v=16 (дата звернення: 14.05.2026).

19. Національний банк України. За останні три роки рівень фінансової грамотності українців поліпшився – результати дослідження. Офіційний сайт Національного банку України. 2021. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/za-ostanni-tri-roki-riven-finansovoyi-gramotnist-ukrayintsiv--polipshivsya--rezultati-doslidjennya (дата звернення: 14.05.2026).

20. Національний банк України. Інфляційний звіт. Жовтень 2025 року. Київ, 2025. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2025-Q4.pdf (дата звернення: 14.05.2026).

21. Національний банк України. Національна стратегія розвитку фінансової грамотності в Україні до 2030 року. Київ, 2024, зі змінами 2025 р. URL: https://bank.gov.ua/ua/about/strategy-fin-literacy (дата звернення: 14.05.2026).

22. Національний банк України. Оновлено Національну стратегію розвитку фінансової грамотності до 2030 року. Офіційний сайт Національного банку України. 2025. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/onovleno-natsionalnu-strategiyu-rozvitku-finansovoyi-gramotnosti-do-2030-roku (дата звернення: 14.05.2026).

23. Національний банк України. Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні у 2021 році : звіт за результатами дослідження. Київ, 2021. URL:

https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Research_Financial_Literacy_Inclusion_Welfare_2021.pdf (дата звернення: 14.05.2026).

24. Пенсійний фонд України. Показник середньої заробітної плати за 2025 рік. URL: https://www.pfu.gov.ua/2170600-pokaznyk-serednoyi-zarobitnoyi-platy-za-2025-rik/ (дата звернення: 14.05.2026).

25. Повод Т. М. Фінансова грамотність населення як пріоритетна умова успішного розвитку держави. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. 2021. № 9. С. 84–90. DOI: https://doi.org/10.32851/2708-0366/2021.9.11.

26. Середня заробітна плата в Україні у грудні 2025 року становила 30 926 гривень – Держстат. Укрінформ. 2026. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/4085914-seredna-zarplata-v-ukraini-u-grudni-2025-roku-stanovila-30-926-griven-derzstat.html (дата звернення: 14.05.2026).

27. Сидорчук А.А. Фінансова стійкість домогосподарств: теоретичні основи та прикладні аспекти: монографія. Тернопіль: ЗУНУ, 2023. 474 с.

28. Ситник Н. С., Фольтович Д. Р. Стан фінансової безпеки домогосподарств України в умовах війни. *Бізнес-Інформ*. 2024. № 4. С. 230 – 237. DOI: https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-4-230-237.

29. Сніщенко Р.Г. Методологічні проблеми та особливості аналізу й оцінки фінансової безпеки домогосподарств. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент*. 2017. Вип. 27(2). С. 105–109.

30. Стащук О. В., Потрапелюк М. В. Наукові основи фінансової безпеки домогосподарств. *Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2021. № 4. С. 75–80. DOI:https://doi.org/10.29038/2786-4618-2021-04-75-80.

31. Стащук О. В., Потрапелюк М. В. Фінансова безпека домогосподарств: сучасний стан та зарубіжний досвід. *Економіка та суспільство*. 2024. № 69. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-69-118.

32. Терещенко Г. М., Шелудько Н. М., Версаль Н. І., Шаповал Ю. І. Підвищення фінансової грамотності і фінансової інклюзії домогосподарств у контексті розвитку небанківського сегмента фінансового сектору. *Освітня аналітика України*. 2021. № 5(16). С. 32-50. DOI: https://doi.org/10.32987/2617-8532-2021-5-32-50.

33. Торік середня зарплата в Україні зросла на 23,1% – Держстат. Укрінформ. 2025. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3966852-torik-seredna-zarplata-v-ukraini-zrosla-na-231-derzstat.html

34. Фінансова безпека домогосподарств в Україні: сучасні проблеми та механізм забезпечення: монографія за заг.ред. Пшика Б.І. Львів: Сполом, 2020. 138 с.

35. Цапін А., Фарина О. Роль фінансової грамотності в закріпленні інфляційних очікувань: приклад України. Робочі документи НБУ. 2024. № 02/2024. Київ : Національний банк України, 2024. 43 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/WP_2024-02_Tsapin_Faryna_ukr.pdf

36. Lusardi A., Mitchell O. S., Oggero N. Debt and financial vulnerability on the verge of retirement. *Journal of Money, Credit and Banking*. 2020. Vol. 52, № 5. P. 1005–1034. DOI: https://doi.org/10.1111/jmcb.12671.

37. National Bank of Ukraine. Financial Literacy, Financial Inclusion and Financial Well-Being in Ukraine in 2021 : report on the results of the research. Kyiv, 2021. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Research_Financial_Literacy_Inclusion_Welfare_2021_en.pdf

38. OECD. OECD/INFE 2020 International Survey of Adult Financial Literacy. Paris : OECD, 2020. URL: https://www.oecd.org/financial/education/oecd-infe-2020-international-survey-of-adult-financial-literacy.pdf

39. OECD. OECD/INFE Toolkit for Measuring Financial Literacy and Financial Inclusion 2022. Paris : OECD, 2022. URL: https://www.oecd.org/financial/education/2022-INFE-Toolkit-Measuring-Finlit-Financial-Inclusion.pdf

40. Riepe J., Rudeloff M., Veer T. Financial literacy and entrepreneurial risk aversion. *Journal of Small Business Management*. 2022. Vol. 60, № 2. P. 289–308. DOI: https://doi.org/10.1080/00472778.2019.1709380.

41. Van der Cruijsen C., de Haan J., Roerink R. Financial knowledge and trust in financial institutions. *The Journal of Consumer Affairs*. 2021. Vol. 55, № 2. P. 680–714. DOI: https://doi.org/10.1111/joca.12363.

42. Yakoboski P. J., Lusardi A., Andrea H. Financial Well-Being and Literacy in a High-Inflation Environment: The 2023 TIAA Institute-GFLEC Personal Finance Index. 2023. URL: https://gflec.org/wp-content/uploads/2023/04/2023-P-Fin-Index-report-TIAA-Inst-and-GFLEC-Apr-2023.pdf